

শৈল্য উষন্যাম

11.3.322.

বন্ধু

সৌজন্যময়ী ভট্টাচার্য

উচ্চৰ্গা

মোৰ পৰম পূজনীয় স্বৰ্গীয় পিতৃ দেৱতা কুমুদেশ্বৰ বৰঠাকুৰৰ
স্মৃতিত, মোৰ পৰম পূজনীয়া পৰম ধৰ্ম্মাৱতী মাতৃ শ্ৰীপূৰ্ণতা দেৱীৰ
শ্ৰীচৰণত এই সৰু শিশু উপন্যাস খন অৰ্পণ কৰিলোঁ।

ইতি—

সেৱিকা—

মাজু।

বন্ধু (শিশু উপন্যাস)

প্রথম প্রকাশ : মে, ১৯৭৮

লেখিকা : সৌজন্যময়ী ভট্টাচার্য্য

আমোলাপট্টি, নগাওঁ

বেটুপাত আৰু অঙ্গসজ্জা : গুৱাহাটী আৰ্টি'লট গিল্ড, শিল্পপুখুৰী

প্রকাশক : দীপক বাম ভট্টাচার্য্য,

সংসাহিত্য প্রচার সমিতি, নগাওঁ

মুদ্রক : হেমকোষ প্রিন্টাৰ্চ, গুৱাহাটী-৭৮১০০৩

মূল্য : তিনি টকা মাথোন

লেখিকাৰ দ্বাৰা সৰ্বস্বত্ব সংৰক্ষিত

আগ কথা .

এই কাহিনী সম্পূৰ্ণ কাৰ্লনিক। ১৩ বছৰীয়া ল'ৰাৰ মনৰ কাহিনী। বহুত বছৰৰ আগতেই এই কিতাপখন লেখিছিলো। ভাবিছিলো ১৩ বছৰীয়া ল'ৰা দুটাৰ ভ্ৰমণ কাহিনী পঢ়ি মোৰ দৰে ৰাইজেও ভাল পাব। এইদৰে ভাবিয়েই এইবাৰ এই শিশু উপন্যাসখন প্রকাশ কৰিলো। এই কিতাপ প্রকাশ কৰি দিয়া বাবে শ্ৰীমান দীপক বাম ভট্টাচার্য্যক নথৈ শলাগ লৈছো। আৰু এই কিতাপ কপি কৰি মোক সহায় কৰি দিয়াৰ বাবে শ্ৰীমান পল্লৱ গোস্বামীক অলেখ আশীৰ্বাদ জনালো। অৱশেষত সদৌ শিশু-পাঠক বৃন্দলৈ মোৰ এয়ে মিনতি যে তেওঁলোকে যেন কিতাপখনি মৰমৰ চকুৰে চায় আৰু তেওঁলোকে পঢ়ি ভাল পালেই মোৰ লেখা সাৰ্থক হ'ব। ইতি—

লেখিকা

শ্ৰীসৌজন্যময়ী ভট্টাচার্য্য

নগাওঁ

এই লেখিকাৰ পূৰ্ণ প্ৰকাশিত কিতাপ সমূহ :

- ১। জীৱনৰ চাৰিসূতা—(সামাজিক চুটি গল্প)
- ২। মো জোল—(শিশু সাধু কথা)
- ৩। খেতিয়কৰ জীৱন—(নৃত্য নাটিকা)
- ৪। মনৰ ঢৌ—(সামাজিক চুটি গল্প)
- ৫। কন জুন্ নেপুৰ বাজে—(শিশুৰ উপযোগী নাটক ও
নৃত্য নাটিকা)

বন্ধু

এক

প্ৰকাণ্ড বাৰাণ্ডাখনেদি হৈ চৈ লগাই ল'বাবোৰ স্কুলৰপৰা ওলাই আহিল। বহুত দীঘলীয়াকৈ টং টং শব্দটো স্কুলৰ চকীদাৰে কাহখনত বজাবলৈ ধৰিলে। আজি স্কুলৰ গৰম-বন্ধ হ'ল। ল'ৰাহঁতৰ অপাৰ আনন্দৰ দিন। কোনোৱে ফুৰিবলৈ যাব। কোনোৱে ফুটবল খেলিব! কোনোৱে থিয়েটাৰ পাতিব, ইত্যাদি নানা কথাৰ আলোচনা হ'বলৈ ধৰিলে। ডাঙৰ সৰু সকলো ধৰণৰ ল'ৰা স্কুল ঘৰৰ পৰা ওলাই খোজকাটি বা চাইকেলেৰে সৈতে নিজৰ নিজৰ ঘৰলৈ যাত্ৰা কৰিলে। স্কুলৰ চকীদাৰটোৱেও উশাহ ল'লে! —হওক তেওঁ; এমাহমান কাল অকণমান বহিবলৈ পাম!

দুই বন্ধু—বাজু আৰু গলকে কিন্তু ঘৰলৈ নগৈ, স্কুলৰ বাৰান্দাতে বন্ধত কৰিবলৈ দিয়া কামবোৰ শেষ কৰাত লাগি গ'ল। অঙ্ক, সাহিত্য, ইংৰাজী কৰি উঠি এতিয়া বাজুৱে নিজৰ আৰু গলকৰ মেপ কেইখন থিক কৰাত মন দিলে। গলকৰ আজি বৰ আনন্দ। সি বাজুক ক'লে—“এই বাজু, মই আজিয়েই দেউতাক সুধি থিক কৰি থ'ম। তই কালিলৈ খুউব পুৱাতে আমাৰ তালৈ যাবি। তোৰ মাত গুলিলেই মই ওলাই আহিম বুজিছ?” কিছুপৰ নিমাতে থাকি বাজুৱে মাত লগালে—“বুজিছো। পিছে তই খোৱা বস্তুবোৰ লবি। আমাৰ ঘৰত একো খোৱা বস্তু নাই; ককাই নিজে নেখায়েই। মই সুদা নিমখ ভাতহে খাওঁ। আমি সঁচাই খুব দুখীয়া বুজিছ!” গলকে কথাটো উৰাই দিলে—“বাদদে হৈ যাব। মাথোন তই ওলাবি। আমাৰ খানচামাটোৱেই সকলোবোৰ খোৱা বস্তু বান্ধি দিব, কি মজাৰ হ'ব!” বাজুৱে সন্মত হৈ ক'লে, “হ'ব দে”। এনেতে বহুমান নামৰ ড্ৰাইভাৰটোৱে গলকক মাতেহি। গলকেও বাজুক লগতলৈ মটৰত উঠিলেহি।

“ইমান দেৱী কৰিলা কিয়?”—সুধিলে বহুমানে—“তোমালোকৰ লগৰ ল'বাবোৰ ঘৰ পালেগৈয়েই। ব'বা, দেউতাবাই খং কৰিব।” তৎক্ষ-

গাৱে উত্তৰ দিলে গলকে—“দেখা নাই, মেপ আকিছো ! খং কৰিব কিয় ?—
এই বহুমান ; বাজুক চাৰি আলিত নমাই দিবি । কালিলৈ আমি ফুৰিবলৈ
যাম, বুজিছা ? বহুমানে গাড়ী ঘূৰোৱাত মন দিলে । বাজুক গলকে আকৌ
ক’লে—“বুজিছ বাজু তই আৰু মই । দুয়োটাই অকলে যাব পাৰিম ।
কালিয়ে চাৰে কৈছিল—‘টেনজিং, হিলাড়ীয়ে পৰ্বতত উঠিছেগৈ বুলি ! আমিও
পাৰিম । কি কৰ !!’ বাজুৱে মূৰটো দুপিয়াই ক’লে—“পাৰিম কি ভয় !—
সোঁটো চাৰিআলিতে নমাই দে । তোৰ দেউতাৰে দেখিলে খং কৰিব । হেৰা
ড্ৰাইভাৰ, বখোৱা বখোৱা ।” বহুমানে বাজুক নমাই দিয়ে । গলকে অতি
চঞ্চলতাৰে চিঞৰি উঠিল—“এই বাজু, কালিলৈ পুৱাতে যাবি দেই । নাপা-
হৰিবি ।” “বাৰু যা”—বাজুৱে উত্তৰ দিয়ে । বহুমানে গলকক সুধিলে,
“ক’লে যাবাহে ? ব’বা চাহাবক কৈ দিম ।”

“কৈ দিলে তোৰ পিঠি ছিঙিম ।

“তেনে নকওঁ । হাঁহি উত্তৰ দিয়ে বহুমানে ।

-- -- -- -- --

বৰুৱাই ল’ৰা নহা দেখি আগফালে উৎকণ্ঠাৰে বৈ আছিলহি । গলকক
দেখি আগবাঢ়ি আহি সুধিলেহি —“সেই বাতিপুৱা সাত বজাতে গৈ দুপৰীয়া
এক বজাতহে আহিলি দেখোন, ক’লে গৈছিলি ?”—“গৰম বন্ধৰ খেল-ধেমালি
চালো”—এই বুলি খৰকৈ কৈ গলকে কিতাপ খোৱা মেজত কিতাপ থলেগৈ ।
তেতিয়া ভনীয়েক ভায়লেটে—ভজা মাছ খাই খাই ভাত খোৱা মেজৰ কাষত
বহি আছিল । একান্ত মনে মাছ খোৱাত মনযোগ দি গলকলৈ চাই ভনীয়েকে
মাতিলে, “দাদা, দাদা, আহা, মোৰ ভাত খোৱা হোৱা নাই ।” গলকে একে-
জাপেই দৌৰি আহি ভনীয়েকৰ লগত ভাত খাবলৈ বহিলহি । “তোমাৰ
বন্ধ হ’ল নহয়, মোক বুলাবানে ?” আগহেৰে ভনীয়েক ভায়লেটে সুধিলে ।
“কি হ’ল কান্দুৰী”—এই বুলি গলকে ভনীয়েকক জোকাই জোকাই খুব
খৰকৈ ভাত খোৱাত মনোনিবেশ কৰিলে ।

“ইমান বেগাই খাইছা কিয় ? বুজিছো নিজৰ খিনি তপাতপ খাই,
মোৰ ভাগৰ আলুটো খাবৰ মতলব ।”

ভনীয়েকৰ ভয় দেখি গলকৰ হাঁহি উঠিল, আৰু ক’লে, “খাম চব
খাম । আলু, মাছ, কৰি আদি কৰি সকলো খাম ; তইনো কি কৰিবি

কান্দুৰী ।” এইদৰে জোকাই জোকাই গলকে মুখ ধুই উঠি আহিল । আজি
গলকৰ সময় নাই । দেউতাকক সুধিবলৈ আছেই । তাৰোপৰি খোৱা বস্ত
বান্ধিবলৈ আছেই । কাকো নোকোৱাকৈ এটা বেগত কিছুমান খোৱা বস্ত
গলকে ভৰালে, আৰু কোনেও নেদেখাকৈ সাৱধানে আওঁহতীয়া ঠাই এডো-
খৰত থৈ দিলেগৈ । তাৰ পিচত লাহে লাহে অনুমতি বিচাৰি দেউতাকৰ
ওচৰ পালেহি ।

“দেউতা, মই কালিলৈ মামাৰ তালৈ যাম ।”—ক’লে গলকে ।

বৰুৱাই গন্তীৰ চাৰ’নীৰে পুতেকৰ মুখলৈ চাই পুনৰ কাগজ পঢ়াত
মন দিলে ।

আকৌ গলকে একেটা সুৰতে অনুমতি বিচাৰিলে । এইবাৰ কাগজৰ
পৰা মূৰ তুলি সুধিলে বৰুৱাই, “কিয় ?”

“স্কুলটো বন্ধই । মামাৰ তালৈকে যাওঁ । মামাৰ লগত থাকিবলৈ
বৰ ভাল ।”—গলকে আগহেৰে ক’লে ।

বৰুৱাই ভাবিলে,—যাওঁক ভালেই হ’ব । দুদিনমান ঘৰৰ পৰা আঁত-
ৰত মোমায়েকৰ লগত থাকিলে ভালেই হ’ব । তাতে সি সদায় যেই সেই
ল’ৰাৰ লগ লৈ ফুৰে । যেই সেই মানুহৰ ল’ৰাৰ লগলৈ নষ্ট হ’বলৈ
কিমান পৰ লাগিছে ! ইমান উল্কাৰল ল’ৰা এটা ভাল কৰাও কম কথা নহয় ।
মাক নোহোৱা সৰু ল’ৰা ; আগৰ ডাঙৰ ল’ৰাটো থকা হ’লে আজি এনে
নহ’লহেঁতেন । তেওঁ নিজে এচ, পি, হৈ দেশ দেশান্তৰ ভূমিলে, কত সন্মান
লভিলে ! এতিয়া অৱসৰ লৈ উপায় নাপায়হে অসমত বসতি কৰিছেহি ।
টকা-পইচাৰ অভাৱ তেওঁৰ নাই । ধুনীয়া ঘৰ-দুৱাৰ । প্ৰকাণ্ড গেট । দুৱা-
ৰত দাবোৱান থাকে । এটা প্ৰকাণ্ড কুকুৰ অনবৰতে গুই থাকে । তাৰ
উপৰি ‘এচ, বৰুৱা’ বুলি ক’লা কাঠত বগা বঙৰ আখৰ জ্বলিকি থাকে ।
তেওঁ নিজৰ চিনাকী দিয়ে— “এচ বৰুৱা”— বুলি আৰু ল’ৰা-ছোৱালী
হালৰো নাম দিছে ‘গলক’, ‘ভায়লেট’—আদি ইংৰাজী শব্দৰে । মুঠতে তেওঁ
সম্পূৰ্ণ বিদেশী চাল-চলনত দিন নিয়াই । এনেতে বহুমানে গাড়ী নি গেৰেজত
ভৰালেগৈ । বৰুৱাই গাড়ীখনলৈ চাই থাকিল । এই গাড়ীখনেই তেওঁক
পুলিচ চাহাবৰ চিনাকী দিয়ে । তেওঁৰ ঘৰত এতিয়াও খানচামাইহে ভাত
ৰান্ধে । অসমীয়া মানুহ তেওঁ ভাল নেপায় । তেওঁৰ চাল-চলন, কথা-বত-
ৰাত কোনেও ভুলতো ভাবিব নোৱাৰে যে, তেওঁ এদিন এই অসমৰে গাৰ’ৰ
ল’ৰা আছিল । মুঠতে তেওঁ ন—কৈ সজা ওখ টিলাৰ ঘৰটোৰ পদুলীৰ পৰাই

বৰ মানুহৰ ঘৰ বুলি চিনিব পাৰি। ইমান চাহাবী হালত ৰাখিও ল'ৰাটোক চাহাব কৰিব পৰা নাই। সি সদায় সেই সাধাৰণ মানুহৰ দৰে থাকিছে ভাল পায়। ইমানবোৰ বৰ বৰ পদপী মানুহৰ লগত সম্বন্ধ থকা সত্ত্বেও সি সেই ৰাজু নামৰ হাজিৰা কৰা মানুহৰ ল'ৰাটোৰ লগতহে বন্ধু হ'বগৈ পাৰিলে। পিছে তেনে মানুহৰ ল'ৰা হ'লেও ৰাজু নামৰ ল'ৰাটো শ্ৰেণীত প্ৰথম ল'ৰা। —এই ভাববোৰে আহি বৰুৱাক খুলি খুলি খাবলৈ ধৰিলে। ইমানপৰ দেউতাক নিমাত হৈ থকা দেখি গলকে এইবাৰ আকৌ ডাঙৰকৈ ক'লে—“মই মামাৰ তালৈ যামেই। ঘৰত নেথাকো। মই আইতাকো সুধিছো।”

পুতেকৰ কথা শুনি এচ, বৰুৱাৰ তেওঁৰ মৃত ডাঙৰ ল'ৰাটোলৈ মনত পৰিল। সিও এইদৰেই মিলিটেৰীত সোমাইছিল, আৰু উভটি নাছিল। গলকৰ মাকক পাছত বিয়া কৰাইছিল, কিন্তু তেওঁ বেছিদিন নেথাকিল। সৰু ছোৱালী জনী জন্ম দিওঁতেই মৃত্যু হ'ল। তেতিয়াৰ পৰা তেওঁৰ নিজৰ মাকক আনি লগত ৰাখিব লগা হ'ল। এতিয়া বৰুৱাৰ মাকেই তেওঁৰ ল'ৰা-ছোৱালীৰো মাক যেন হ'ল। মাকৰ কথাৰ ওপৰত এচ বৰুৱাই মাতিব নোৱাৰে।

ইমানতো দেউতাকে মাত নিদিয়াত গলকে ক'লে—“মই মামাৰ তালৈ যামেই।” এইবাৰ বৰুৱাই সকলো ভাৱনা দলিয়াই পেলাই ল'ৰাৰ উৎপাত দেখি হাঁহি ক'লে—“যাবি বাক। অকলে নেযাবি। বহুমানৈ থৈ আহিবগৈ।”

গলকৰ আনন্দ চাই কোনে! একেলগে বহুমানক বিচাৰি ওলাই গ'ল। বহুমানো ৰাজুৰ লগ লোৱাৰ কথা দেউতাকক নকয়। কাৰণ গলকক বহুমানোও বৰ ভাল পায়। গলকে দেউতাকৰ অনুমতিৰ কথা বহুমানকো কলেগৈ বহুমানো আপত্তি কৰি ক'লে—“কালিলৈ যাব নেলাগে দিয়া। মই কালিলৈ ঘৰলৈ যাম। পৰহিলৈ দুপৰীয়া আহিম। গতিকে তোমালোক তাৰ পিচদিনা যাবা হ'ক।”

গলকে ফুটনী মাৰি উত্তৰ দিলে, “থৈদে, তোৰ কথা। আমি বীৰৰ দৰে খোজ কাঢ়ি যাম। তোৰ মটৰখন নহ'লেও হ'ব।

“বাঃ বাঃ বীৰক চোৱা”—হাঁহি হাঁহি ক'লে বহুমানো—“খোজ কাঢ়ি একেবাৰে হিমালয় পৰ্বত আৰোহণ কৰিবলৈ যাবগৈ।” বহুমানৰ কথা শুনি গলক ওলাই গ'ল। এনেতে ভায়লেটে মেকুৰী পোৱালীটো কোলাত লৈ বহুমানৰ ওচৰ পালেহি—“বহুমান চাচোন, মোৰ কোলাত উঠি “পপী”

জনীয়ে বোলে বুলিব। তই মোক বুলাই দিবি আহনা।” বহুমানৈ ভায়লেটৰ মথলৈ চাই—“ককায়েক যায় হিমালয় বগাবলৈ। আৰু ভনীয়েক যায় এপ্ৰিল গছৰ ডালত বন্ধা বুলনাখনত উঠিবলৈ। তুমি কিমান বুলনাত উঠা কোৱাচোন?” ভাইলেটে মুখখন ওফোন্দাই—“তই সদায় সদায় মোক বুলাই নিদিবি নে কি?” বহুমানৈ হাঁহি মাৰি ভায়লেটক ডাঙি নি বুলনাত বহুৱাই দিয়ে। আৰু লাহে লাহে বুলায়।

দুই

ৰাজুৰে চাৰিআলিৰ পৰা নামি নঙলা নোহোৱা খেৰৰ জুপুৰি ঘৰ-টোৰ দুৱাৰ খুলিলেগৈ। এৰা গলকৰ লগত মামাকৰ ঘৰলৈ যাবৰ হ'লে, কিতাপবোৰ ভালকৈ থ'ব লাগিব। ককাকৰ টিনৰ বাকচটোতে ভৰাব লাগিব—এই বুলি ভাবি ভঙা টিঙৰ বাকচটো বিচাৰি চাঙৰ তলৰপৰা উলিয়াই ভিতৰৰ নেতেৰা কাগজ পত্ৰবোৰ পেলাই জোকাৰিবলৈ ধৰিলে। এনেতে তিতা গাৰে হাতত দুটা মান পকা কৰদৈ লৈ ককাক আহি উপস্থিত হ'লহি

“অ' ককা, তই আজি কামলৈ যোৱা নাই?” সুধিলে ৰাজুৰে।

“নাই অ”—গাটো মচি মচি ককাকে ক'লে—“গাটো ভাল লগা নাই নগ'লো। তহঁতৰ স্কুল বন্ধ হ'ল নেকি?”

“ও, হ'ল।”

ৰাজুৰ কথাত ককাকে তিয়নী সলাই উত্তৰ দিলে—“ভালেই হ'ল তই চালনীকিখন শেষ কৰিব পাৰিবি। দুপইচা পাম তেও।”

ৰাজুৰে উত্তৰ দিলে, “মই ফুৰিবলৈ যাম, তাৰ পাছতহে তোক সহায় কৰিমহি।”—এই বুলি ৰাজুৰে নিজৰ কিতাপবোৰ সজাই খোৱাত মন দিলে। ককাকে তালৈ চাই হুমুনিয়াহ পেলালে। কিমান মৰমৰ ছোৱালী আছিল তাই। তাইৰে ল'ৰা এইটো। হওঁক, ঈশ্বৰে ল'ৰাটোকে উজ্জ্বল কৰক। ককাকে ভাত বন্ধাত মন দিলে।

বহু সময়ৰ পাছত ককাক আৰু ৰাজুৰে মাটিতে কঠ পাৰি ভাত খাবলৈ ধৰিলে। তেওঁলোকে বহুত দিনৰ মূৰত আজি দিনত ভাত খাইছে।

“বহুত দিনৰ মূৰত আজি গৰম ভাত খাইছো নহয় ককা?” সন্তোষেৰে ক'লে ৰাজুৰে।

“ও বিয়া ঘৰত কাম কৰিলে তেনেকুৱাই হয়।”—ক'লে ককাকে—“থা দেই, আৰু অকন দাইল দিমনে?”

“নিদিবি। মোক আৰু কৰদৈ দে। মই আৰু গ্লকে কালিলৈ ফুৰিবলৈ যাম বুজিছ?” উত্তৰ দিলে বাজুৱে।

ককাকে কথাটো বিশ্বাস কৰিবলৈ টান পালে; হাত ডাঙি বৈ গ’ল। “কি কলি? পুলিচ চাহাবৰ ল’ৰাৰ লগত যাবি?” সুধিলে ককাকে।

ককাকৰ চিঞৰ শুনি বাজুৱে লাহেকৈ ক’লে— “ওঁ যামতোন। সি পুলিচ চাহাবৰ ল’ৰা হ’ল দেখি মানুহ নহয় নেকি? সি মোৰ আচল বন্ধু।”

“হেৰ’ বোপাই”, উপদেশ দিলে ককাকে “বৰ মানুহৰ লগ নলবি। ক’ৰবাত চোৰ পাতিব, আমি যিমানৰ সিমানতে থাকিবি।”

কৰদৈটো চুপি চুপি উত্তৰ দিলে বাজুৱে, “গ্লকৰ দেউতাক খঙাল হলেও, বেয়া নহয় বুজিছ? আৰু গ্লক হ’ল এটা বৰ সুন্দৰ ল’ৰা। তই মিছাই চিন্তা নকৰিবি। মই দেউতাকে দেখাকৈ নেযাওঁ।

এইবাৰ বাজুৱে ভাত খাই কাঁহীখন ধুবলৈ বাহিৰলৈ লৈ গ’ল। ককাকে একো নকৈ ভাত খোৱাত মন দিলে।

“বুজিছ ককা”—ক’লে বাজুৱে—“এইটো বাকচত মোৰ কিতাপবোৰ থৈছো, তই নেপেলাবি। মই কাঠ ছটাৰ ওপৰতে থৈ দিছো। আৰু তই কামলৈ গ’লে, দুৱাৰত শিকলি লগাই তলা বন্ধ কৰি যাবি দেই। মই আৰু গ্লকে বেছি দিন নুফুৰো, বেগতে আহিম। তই ভয় নকৰিবি। মই বাক, তই ভাত ৰান্ধিবলৈ খৰি থিনি আনি দি যাম।”

বাজুৰ কথা শুনি শুনি ককাকে ভাত খাই কাঁহী ধুবলৈ উঠি গ’ল। ককাকৰ কাৰণে বাজুয়ে তামোল এখন খুন্দি থলে। আৰু নিজৰ ফটা পেন্টটো উলিয়াই চিলাবলৈ ধৰিলে। তামোলখন মুখত ভৰাই বিচনাত দীঘল দি ককাকে কলে—“বাজু দাৰ নালটো খুৱালিনে?” বাজুয়ে তলমূৰকৈয়ে উত্তৰ দিলে—“অ’ পাহৰিছোৱেই ৰবি খুৱাই দিম।” এই বুলি পেন্টৰ চিলাই শেষ কৰি থৈ দাৰ নাল খুউৱাত মন দিলে। এইদৰেই ইটোৰ পাছত সিটো কাম শেষ কৰি বাজুৱে ফুৰিবলৈ যাবলৈ সাজু হ’ল।

তিনি

ৰাতি পুৱাবলৈ তেতিয়াও এঘণ্টামান বাকী আছে। গ্লকৰ চকুত টোপনি নাই। সি উঠি গৈ ভনীয়েক ভায়লেটৰ ওচৰ পালেগৈ। এই ভনীয়েক

জনীকো লৈ যাব পৰা হ’লে ভাল আছিলে। পিছে তাই ভয় কৰিব নহয়। তাই পিছে শুই উঠি মোক নেদেখিহে কান্দিব। ভনীয়েকলৈ গ্লকৰ হঠাতে বৰ মৰম লাগি গ’ল। সি তাৰ মৰমৰ ভনীয়েক জনীক এবাৰ মৰম কৰি ল’লে। তাৰ পাচত বুঢ়ী মাকক চালেগৈ। তাৰ পাছত নিজে ৰোৱা গোলাপ জোপা মৰম কৰিলেগৈ। বুলনাখনত উঠিলেগৈ। কুকুৰ জেম্‌চ্ আৰু মেকুৰী পপীক মৰম কৰিলেগৈ। তেতিয়া কিছু পোহৰ হৈছিল। এনেতে বাজুৰ মাত শুনা গ’ল। লৰা লৰিকৈ গ্লকে খোৱা বস্তৰ বেগ দুটা চোঁচো-বাই লৈ তৎক্ষণাত বাজুৰ ওচৰ পালেহি। দুয়ো বন্ধুয়ে গেট খুলি খোজ কাঢ়ি যাবলৈ ধৰিলে।

দুয়োৰে আজি বৰ আনন্দৰ দিন। বৰ বেগাই খোজ কাঢ়ি দুয়ো আগ-বাঢ়ি যাব ধৰিলে। কোনোবাই দেখে বুলি যিমান পাৰে বেগ দিলে। এইদৰে আহি ঘৰৰ পৰা বহু দূৰ পালেহি। বেছ নিজান ঠাইখন। গ্লকৰ হাতত খোৱা পানীৰ বটল, বাজুৰ হাতত খোৱা বস্তৰ বেগটো। চিঞৰি চিঞৰি বাজুৱে গান গাবলৈ ধৰিলে। কোনো দিনেই এনেকৈ অকলশৰে ফুৰিবলৈ নোপোৱা গ্লকো আনন্দ আৰু বিস্ময়ত হতবাক হ’ল। গ্লক আৰু বাজুৰ স্মৃতি দেখি যেন চৰাইবোৰেও গান গাবলৈ ধৰিলে। গছবোৰেও যেন বতাহৰ তালে তালে হালি জালি নাচিবলৈ ধৰিলে! আলিবাটটোৱেও যেন সুৰ ধৰি যাবলৈ ধৰিলে! গ্লক আৰু বাজু দুয়ো বন্ধু জীৱনত কোনো দিন অকলশৰে ফুৰিবলৈ পোৱা নাই। আজি পাই দুয়ো যেন একেবাৰে মুকলি কৰি দিয়া চৰাইৰ দৰেহে হ’ল! সিহঁতৰ আনন্দৰ সীমা নোহোৱা হ’ল। কিছু দূৰ যোৱাৰ পাছত এডোখৰ মুকলি ঠাই দেখি দুয়ো গছৰ তলত বহি পৰিল। এতিয়া দুপৰীয়া ভাত খাবৰ সময়। কথাটো মনত পৰাৰ লগে লগে, বেগৰ পৰা খোৱা বস্ত উলিয়াই দুয়ো বৰ আনন্দেৰে খাবলৈ ধৰিলে।

“আমি আজি জিৰালে নহ’ব বাজু; কাৰণ আমি বীৰ। নিশ্চয় আমি শিৱাজী, নেপোলিয়ন, আলেকজেণ্ডাৰ, লাচিত বীৰৰ সমান। নহয়, নহয়, আমি টেনজিং, হিলাড়ী, কিংকং, দ্বাৰা সিঙৰ সমান।” বীৰৰ দৰে গ্লকে বাজুক কথাবোৰ ক’বলৈ ধৰিলে।

“তেনে হ’লে খাই ল; বহি থাকিলে নহ’ব। নহ’লে ইয়াতে ৰাতি হৈ যাব।” ক’লে বাজুৱে।—এই বুলি কোৱাৰ লগে লগেই গ্লকে অতি সোনকালে ভোজন পৰ্ব শেষ কৰিলে। বাজুৱে খোৱা বস্তৰ বেগটো কান্ধতে লৈ যাবলৈ থিয় দিলে। পুনৰ দুয়ো বীৰে ভ্ৰমণ আৰম্ভ কৰিলে। সিহঁতৰ মন-

বোৰ ভ্ৰমণ কাহিনীৰে ভৰি গ'ল। দুয়োৰে নিজকে সাধু কথাৰ নাগকৰ দৰে লাগিল। কালৈকো ভয় নলগা, ভাগৰ নলগা বয়সটোক সিহঁতৰ বৰ ভাল লাগিল। সৈন্য বাহিনীৰ সৈন্যবোৰৰ দৰে দীঘলীয়া খোজ পেলাই দুয়ো আঙুৰাই গ'ল। এইদৰে গৈ গৈ দুয়ো এটি নিজৰাৰ সন্মুখত উপস্থিত হ'লগৈ। নিজৰাৰ পানী গছকি গছকি দুয়ো খেলিবলৈ ধৰিলে। সময়ৰ কথা আকৌ পাহৰি গ'ল। এইদৰে থাকোতেই কেতিয়ানো বেলি মাৰ গ'ল ক'বই নোৱাৰিলে। আকাশত চন্দ্ৰ উদয় হোৱা দেখিহে বাতি হ'ল বুলি দুয়ো বিবুদ্ধিত পৰিল। ইফালে সিফালে চাই, দুয়ো বন্ধুৰে দেখিলে যে কেনিও বাট নাই। এখন হাবিহে আছে। এতিয়া উপায় কি হ'ব।

“কিহব ভয় আছে? আহ হাবিত সোমোও”—গলকে ভয় কৰা যেন দেখি ৰাজুৰে ক'লে।

গলকে উত্তৰ দিলে, “কি আছে, ব'ল। আমি হাবিলৈ ভয় নকৰো। আমি বীৰ। আমি ৰজাৰ কোঁৱৰ নহয়, স্বয়ং ৰজা।”—এইদৰে কথোপকথন কৰি দুয়ো বন্ধুৰে হাতত ধৰাধৰিকৈ বাট পথ নোহোৱা হাবিলৈ সোমাই গ'ল। দুয়ো মুখত বৰ কথা পেটত ভয় লৈ হাবিত সোমাল।

“এই গলক মোৰ গাত ধৰ, নহ'লে হেৰাই যাবি।”

মুখেৰে বৰ কথা মাতিলেও গলকৰ এতিয়া ভয়ত মুখৰ মাত হৰিল। এইদৰে দুয়ো বন্ধুৰে ধৰা ধৰি কৰি জুপি জুপি হাবিৰ মাজেদি গৈ থাকিল। অলপ সময় যোৱাৰ পাছত আন্ধাৰে-মুন্ধাৰে গৈ এটা ঘৰত খুন্দা খালেগৈ। দুৱাৰখন খুলি গ'ল আৰু দুয়ো ভিতৰ পালেগৈ। ভিতৰত সিহঁতে দেখিলে এটা মানুহ লাং খাই পৰি আছে। এটা চাঁকি তিমিক চামাককৈ জ্বলিব লাগিছে। ৰাজুৰ বৰ ভয় লাগিল। “কিজানি ভুতেই!! মানুহৰ ৰূপ ধৰি সিহঁতক ছলিবলৈ পৰি আছে। ৰাক্ষসবোৰেও এনেকৈ মানুহ ধৰি খায় নহয়!” দুয়ো বন্ধু বৈ গ'ল। —“ৰাক্ষসৰ দেশেই পালোহি নেকি?”

মানুহটোৱে সেহাই সেহাই কেঁকনীৰ সুৰত ক'বলৈ ধৰিলে, “তোমা-লোকৰ নাম কি? কোন তোমালোক? কিয় আহিছাহঁক?”

ৰাজু আৰু গলকে অতি আঁতৰুৱে নিজৰ পৰিচয় দিলে।

“মই আকৌ তোমালোকক পুলিচৰ মানুহ বুলিহে ভাবিছিলোঁ”—ক'লে মানুহটোৱে—“আজিৰ কাৰণে ইয়াতে থকা কালিলৈ পুৱাবেলা যাবাগৈ। মই এটা ডাঙৰ চোৰ। দিনত ইয়াতে সোমাই থাকি ৰাতি চোৰ কৰি খাওঁ। মোক পুলিচে বিচাৰি ফুৰিছে; ধৰিব পাৰিলেই জেললৈ লৈ যাবহি।”

মানুহটো ভুত নহয় বুলি জানি ৰাজুৰে যথেষ্ট সকাহ পালে, আৰু সাহ পাই ক'বলৈ ধৰিলে, “তুমি ইমান ডাঙৰ মানুহটো হৈ চুৰ কৰা কিয়? চুৰ কৰা জানো মহাপাপ নহয়??”—কথাখিনি কৈ ৰাজুৰ নিজকে ককাকৰ সমান যেন লাগিল।

“কিবা খোৱা বস্তু আছে যদি দিয়া,” চোৰটোৱে উঠি বহি ক'লে।

গলক আচৰিত হ'ল। আমাক খাবলৈ দিব দূৰৰ কথা, আমাকহে খোৱা বস্তু খুজিছে! কি মানুহ এইটো!! এনে ঘৰ, এনে পৰিবেশ, এনে অৱস্থাত জীৱনত প্ৰথম। গলক আৰু ৰাজুৰে অগত্যাৎ চোৰটোক খাবলৈ দিলে। চোৰেও পেট ভৰাই খাই লৈ তুহঁৰ জুই ফুৰাই ফুৰাই উত্তৰ দিলে, “পেটৰ ভোকত মইনাইত মই চুৰ কৰো। তোমালোকৰ যি দৰে ভোক লাগে, মোৰো লাগে। পিছে সৰুতে পঢ়া শুনা নকৰিলো নহয়, গতিকে ভাল বুদ্ধি ক'ব পৰা হ'ব। ধন ঘটিবলৈ বিদ্যা নহলে নহয়। সময়ত নপঢ়িলো; এতিয়া এই বুঢ়া কালত চুৰ কৰি ফুৰিব লগা হৈছে। দিনত মানুহৰ ঘৰলৈ যাবলৈ মোৰ সাহ নাই, ৰাতি আন্ধাৰত গৈ চুৰ কৰোঁগৈ। এয়ে পঢ়া-শুনা নকৰাৰ ফল!”

মানুহটোৰ বিলৈ দেখি গলকৰ হাঁহি উঠিল,—“বাঃ বাঃ কি মজাৰ বুদ্ধি———।” ৰাজুৰ কিন্তু হাঁহি নুঠিল। পেটে পেটে তাৰ বৰ খং উঠিল। “কি মানুহ এইটো”—বুলি মনে মনে ভোৰ ভোৰাবলৈ ধৰিলে।

সেইবাতিৰ বাবে দুই বন্ধু তাতে থাকিবলৈ বাধ্য হ'ল। গলকে ভাবিলে “বুঢ়ী আইতাই কোৱা সাধু কথাৰ খেৰৰ ছালৰ, ইকৰাৰ বেৰৰ বুঢ়াৰ জুপুৰি এইটোৱেই।” গোটেই ৰাতি দুয়োৰে টোপনি নাছিল।

—চাৰি—

পিচদিনা ৰাতি পুৱাৰ লগে লগে দুয়ো বন্ধুৰে জুপুৰি এৰিলে। দুয়ো হাবিতলীয়া বাটেৰে আঙুৰাই যাবলৈ ধৰিলে। কাঁইটৰ গছ, লতা মেৰোৱা গছ, নানা ধৰণৰ বনলতা বহু কণ্টৰে পাৰ হ'ল, আৰু মাজে মাজে বাটত পোৱা জামু, নেটেকু, পনিয়ল আদি খাই দুয়ো পেটৰ পোষণী মাৰিলে। এইদৰে গৈ গৈ দুয়ো হাবি এৰি পথাৰ পালেগৈ। গলকৰ মনটো এতিয়াহে ভাল লাগি গ'ল। দুয়ো হেৰোৱা বাট আবিষ্কাৰ কৰাৰ আনন্দত গান গাই গাই যাবলৈ ধৰিলে। মাজে মাজে হাবিৰ মাজৰ পঁজাত পাই অহা চোৰটোৰ

বিষয়েও কথা পাতিলে। মনত হ'লে দুয়োৰে অকনো ভয় নাই, মাথোন দুয়োৰে খোজ কাঢ়ি কাঢ়ি ভাগৰ লগাত পথাৰৰ মাজৰ এজোপা গছৰ তলত বহিলগৈ। বিব্ বিব্ কৈ বতাহ বলিছে। দুয়ো বন্ধুক টোপনিয়ে হেঁচা মাৰি ধৰিলে। ক'ব নোৱাৰাকৈ সিহঁত টোপনি গ'ল। টোপনিৰ পৰা সাৰ পাই ৰাজুৱে খোৱাৰ যোগাৰ কৰিলে। দুয়ো আকস্মিক ভাবে লগ পোৱা চোৰটোৰ কথা পাতি পাতি আহাৰ খাবলৈ ধৰিলে।

“চোৰবোৰ মানুহ নহৈ জন্তু হোৱা হ'লেই ভাল আছিল; কাৰণ সিহঁতে দিনৰ পোহৰত শোৱে, ৰাতিৰ একাৰত ফুৰে”—ক'লে গলকে।

“অ'তোন, কেনে লেতেৰা মানুহটো! ছিঃ কটা। আমাৰ ককাই চোৰ-বোৰক জন্তু বুলিহে কয়”—ক'লে ৰাজুৱে।

“এবাদে, মামাহঁতৰ ঘৰলৈ আহি কোনোবা খিনিতহে ওলালোহি, বাট আকৌ হেৰাল নেকি?”—এইদৰে আলোচনা-বিলোচনা কৰি দুয়ো ক্ষন্তেক জিৰালে। এনেতে গলকে দেখিলে এটা বুঢ়া মানুহে জাপি এটা পিন্ধি খৰি লুৰি ফুৰিছেহি। গলকে মাতিলে, “হেৰা ককাই, তুমি এই বুঢ়া বসয়-লৈকে খৰি লুৰি ফুৰিছাহি কিয়?”

মানুহটোৱে গলকৰ কথাৰ মন নিদি খৰি বিচৰাত মন দিলে। ৰাজুৱে চিঞৰি চিঞৰি সুধিলে, “হেৰা বুঢ়া ককা, এই বুঢ়া বয়সতনো কি কৰি ফুৰিছা?” এইবাৰ ৰাজুৱৰ মাত বোধকৰো বুঢ়াই শুনিলে। বুঢ়া আহি ৰাজুহঁতৰ ওচৰতে বহি পৰিলহি।

“কিবা আছনে, দিয়াচোন খাওঁ; বৰ ভোক লাগিছে।”—বুঢ়াই খাব লৈ বিচাৰিলে। ৰাজু আৰু গলকে বুঢ়াক কেইটামান কল খাবলৈ দিলে।

বুঢ়াই খাই উঠি হমুনিয়াহ কাঢ়ি ক'বলৈ ধৰিলে, “উস্ প্ৰভু! কি কৰিবা মইনাইত? ডেকা কালত ফটফটাই ফুবোতেই গ'ল। ধন নঘাটিলো, বুঢ়া কালত খাম কি? এতিয়া খাবৰ কাৰণে বুঢ়া কালত খৰি লুৰি ফুৰিছোহি।” “সময়ৰ কাম সময়ত নকৰিলে এনেকুৱাই হয়”—ক্ষন্তেক বৈ বুঢ়াই ক'লে—“এতিয়া বুঢ়া বসয়ত ধৰ্ম চৰ্চা কৰিম ক'ত, পেটৰ ভাত মুঠিৰ কাৰণে হাঁহাকাৰ কৰি ফুবোতেই গৈছে। সময় অমূল্য ধন বাচাইত। এই বুঢ়ালৈ চায়েই শিকি লোৱা হ'ক। নিজৰ কৰ্ম অনুযায়ী ফল ভোগ হয়। সময় নষ্ট নকৰিবা। সময়ৰ কাম সময়ত নকৰিলে পিচত পস্তাৰ লাগিব।”—এইদৰে বুঢ়াই তেওঁৰ সুদীৰ্ঘ জীৱনৰ নানান অভিজ্ঞতাৰ কথাকৈ ৰাজু আৰু গলকক নানান উপদেশ দিলে।

“.....সময় অমূল্য ধন বাচাইত। এই বুঢ়ালৈ চায়েই শিকি লোৱাইক”

বাজুৰে এনে এলৈহঁৱা মানুহক মুঠেই ভাল নেপায়। সি থিয় হৈ ক'লে—“বল, ব'বৰ সময় নাই।” এই বুলি বাজুৰে বেগটো ল'লে।

গলকে ক'লে, “বাজু, বুঢ়াটোলৈ বৰ বেয়া লাগে অ'। ইমান ক্ষীণ, হাড় ওলোৱা মানুহটো নহয়নে?”

“বাদদে এনে মানুহৰ কথা।” —এই বুলি বাজুৰে গৰপ গৰপকৈ খোজ দিবলৈ ধৰে। ‘কি যে আচৰিত মানুহবোৰ আমি লগ পাইছো’—দুয়ো বন্ধুৰে মনে মনে ভাবে।

এইদৰে আহি থাকোতেই আকৌ সূৰ্য্য মাৰ গ'ল, চন্দ্ৰৰ আবিৰ্ভাৱ হ'ল। দুয়ো বৰ কোবেৰে গৈ এখন পকা বাৰাণ্ডাত উঠিলগৈ। বাৰাণ্ডাখন পূৰণি। মাজে মাজে ভঙা। দুয়ো বাতিটো তাতে কটাবলৈ মনস্থ কৰিলে। ইফালে সিফালে চাই এটা সৰু কোঠালী দেখা পালে। সেই কোঠাৰ খিৰিকী যদি এটা মানুহক প্লেট পেঞ্চিলেৰে কিবা লিখি থকা দেখা পালে। “কিবা যাদুকৰ নেকি? সাধু কথাত পোৱা যাদুকৰৰ দেশেই পালোহি নেকি?”—দুয়ো বন্ধুৰ মনত এশ এবুৰি প্ৰশ্নই জুমুৰি ধৰিলেহি। —ভয় কৰা যেন দেখুৱালে সাহ পাব বুলি ভাবি গৰপ গৰপ শব্দ কৰি দুয়ো বন্ধু ভিতৰ সোমালগৈ, আৰু মানুহজনৰ ওচৰলৈ গৈ যিমান পাৰে নিৰ্ভীক ভাবে মাত লগালে, “আমি আহিছো”।

গলকৰ মাতত মানুহজনে কেঁবাহীকৈ চালে, আৰু মাত লগালে, “বেছ, থকা, খোৱা-শোৱা, মোৰ কোনো আপত্তি নাই।”

এন, চি, চি কমাণ্ডাৰৰ নিচিনা মানুহজন কেনে দেখোন!! সদায় যেন তেওঁ লোকক দেখিছেহে! সদায় যেন তেওঁ লোকৰ লগত কথা পাতিছে! ভগ্ন পঁজাটো যেন বাজু আৰু গলকৰহে, কাৰণ বাজুহঁত কোন, বা কৰ পৰা আহিছে—তাৰ একো চিনাকী নল'লে। মানুহটোৰ অস্বাভাৱিক কাণ্ড কাৰখানা দেখি বাজুৰ হাঁহি উঠি গ'ল। তাকে দেখি গলকৰো হাঁহি উঠিল। সিহঁতৰ লগে লগে মানুহটোৱেও হাঁহি দিলে—হাঃ হাঃ হাঃ। একে লগে ওলোৱা তিনিটা হাঁহিৰে পঁজাটো বজনজনাই গ'ল। তিনিও যেন বহুদিনৰ চিনাকী!

তেতিয়া বাতি ভালেখিনি হৈছিল। বাজুৰে জেপত লৈ অহা জুই বাঁহটো উলিয়াই মম জ্বলালে। এইবাৰ পোহৰ দেখি মানুহজনে পুনৰ হাঁহিবলৈ ধৰিলে, আৰু চিঞৰি ক'লে, “বহুত বছৰৰ মূৰত পোহৰ দেখা পাইছো।”

গলকে শুনি আচৰিত হ'ল। দুয়ো বন্ধু মনে মনে থাকিল। এইবাৰ

আচৰিত স্বভাৱৰ মানুহজনে উঠি আহি ক'লেহি, “তোমালোকৰ হাতত খোৱা বস্তু আছে যদি খোৱাহঁক। মোৰ হাতত দুটা ভীমকলহে আছে; মোক লাগিব, দিব নোৱাৰো।” ৰাজুৱে মানুহটোৰ কথা শুনি বৰ সকাহ পালে। মানুহটোৱে যে খোৱা বস্তু নুখুজিলে সেয়েই বন্ধা। গলক আৰু ৰাজুৱে ল'ফত মাখন লগাই খাই ভোজন পৰ্ব শেষ কৰিলে। পিছে এটা সমস্যাই দেখা দিলে, শুব ক'ত?

“মোৰ মাটিত শোৱা অভ্যাস আছে”, মানুহজনে ক'লে—“তোমালোকৰ একা?”

মাটিত শোৱা অভ্যাস নথকাৰ বাবে ৰাজু আৰু গলকে অনুশোচনা কৰিলে। তথাপি দুয়ো পৰাজিত নহৈ বীৰৰ দৰে ক'লে, “আমাৰ এতিয়াৰ পৰা অভ্যাস হ'ব।”

উত্তৰটো শুনিবলৈ পাই মানুহজনে লাং খাই মাটিত দীঘল দি পৰি টোপনি গ'ল। ৰাজু আৰু গলকে তাকে দেখি নিজেও শুই পৰিল।

গলকে ৰাজুক ক'লে, “মানুহজনক থিয়েটাৰ কৰা মানুহৰ নিচিনা নেলাগেনে বাক?”

ৰাজুৰ বৰ ভাগৰ লাগিছিল। ভাগৰুৱা ৰাজুৱে গলকৰ প্ৰশ্ন শুনি বিৰক্তিতে কলে, “মনে মনে থাক। টোপনি ধৰিছে।”—এই বুলি কৈ ৰাজু টোপনি গ'ল।

বাতিপুৰা শুই উঠি গলকে দেখিলে, মানুহজনে প্লেটত কিবা লিখি আছে। ভালকৈ চাই দেখিলে মানুহজনে ‘ক’ ‘খ’ লিখি আছে। মানুহজনৰ অস্বাভাৱিক কাণ্ডত আচৰিত হৈ গলকে টোপনিয়াই থকা ৰাজুক ক'লে, “এই ৰাজু, উঠচোন। মানুহজন আমাৰ দেউতাককৈও ডাঙৰ; কিন্তু লিখিছে, ‘ক’ ‘খ’।”

গলকৰ মাতত সাৰ পাই ৰাজুৱে জুমি চাই অবাক হৈ ক'লে, “হেৰি ডাঙৰীয়া, আপুনি ‘ক’ ‘খ’ লিখিছে কিয়?”

“লিখা পঢ়া কৰিব নেলাগে জানো?”—স্বপ্ন কৰে প্ৰশ্ন কৰিলে মানুহজনে।

“অ’ আই, ইমান ডাঙৰ মানুহ হৈ আপুনি ‘ক’ ‘খ’ লিখেনে?”—আচৰিত হৈ প্ৰশ্ন কৰিলে ৰাজুৱে।

“কি কৰিবা! তোমালোকৰ নিচিনা বয়সত নপঢ়িলো। মাথোন ফুৰিলো, খেলিলো আৰু আই বোপাইক গালি পাৰিলো। গতিকে আখৰ

চিনা নহ'লেই। এতিয়া আই বোপাই নাই যদিও, আদেশটো আছেই। আখৰ নিচিনো মানে মোৰ আজৰি নাই। সময়ৰ কাম সময়ত নকৰিলে মানুহে কেতিয়াও আজৰি নেপায়”—গহীন হৈ উত্তৰ কৰিলে সেই আচৰিত মানুহজনে।

মানুহজনৰ কথা শুনি দুয়োবন্ধু আচৰিত হ'ল। বৰ চিন্তাও হ'ল। এনে মানুহো ক'ববাত থাকেনে? এই বুঢ়া বয়সত পঢ়িনো কৰিব কিটো! বুঢ়া মানুহটোৰ কথাবোৰ শুনি দুয়ো বন্ধুৱে পুনৰ যাত্ৰাৰম্ভ কৰিলে। ল'ৰা কালত পঢ়া-শুনা নকৰিলে এনেকুৱাই হয় হ'বলা; গতিকে ল'ৰালি কালত প্ৰাণ পনে পঢ়িব লাগে, দুয়ো বন্ধুৱে ভাৱিলে। সেই কাৰণেহে সকলোৱে সৰু কালত পঢ়ে হ'বলা। আমিও পঢ়িব লাগিব। নহ'লে আমাৰো এই মানুহজনৰ দৰে সদায় পঢ়ি থাকিব লাগিব। এই মানুহজনে এতিয়া পঢ়ি কেতিয়ানো ডাঙৰ হ'ব বাক? এইবিলাক চিন্তাই গলকক অস্থিৰ কৰি তুলিলে। এবাৰ আগলৈ এবাৰ পিছলৈ চাবলৈ ধৰিলে। এতিয়া নগলেও নহয় যাবলৈও ভাল লগা নাই। ছেঃ কিয়নো আহিছিলো জানো। গলকে মনে মনে ভাবে।

—পাঁচ—

এইদৰে ভাবি ভাবি দুয়ো বন্ধুৱে অহা বাটেদিয়ে পুনৰ ঘৰলৈ উভটি যাবলৈকে থিক কৰিলে। গলকৰ বুঢ়ীমাক আৰু মৰমৰ ভনীয়েক জনীলৈ খুউব মনত পৰিছিল।

“ব'ল, উভটি যাও গৈ”, অসহায় ভাবে ক'লে গলকে ৰাজুক “এইবাৰ ঘৰলৈ গৈ খুব পঢ়িব লাগিব, ন'হলে এই মানুহজনৰ নিচিনা আমাৰো আজৰি নোহোৱা হ'ব।”

ৰাজুৱে বাটত পোৱা জামু তুলি তুলি উত্তৰ দিলে, “কিয় হ'ব, আমি কিবা নপঢ়াকৈ আছোনে? ব'ল, এইবাৰ অলপ পাহাৰ বগাই লওঁ। পাহাৰ বগাবলৈ খুব ভাল লাগিব।

গলকে ক'লে—“বাদ দে। ইমানেই আঁটিছে। খোৱা বস্তু শেষ হৈ আহিছে।” হঠাতে কিবা এটা মনত পৰি গলক উচপ খাই উঠিল। “অ’ ৰাজু, আমি প্ৰকৃততে মামাহঁতৰ ঘৰলৈহে আহিছিলোঁ”, গলকে চিঞৰি উঠিল।

ৰাজুৱেও কথাটো চিন্তা কৰি ক'লে, “এবা হয়তো ব'ল, মামাহঁতৰ ঘৰলৈকে যাওঁ। মোৰ পিছে ঘূৰি ফুৰি খুব ভাল লাগিছে অ’। সদায় ঘৰত সোমাই থাকো নহয়!”

পিচে লেঠা ওলাল। মামাকৰ ঘৰলৈ যোৱা বাটটো দুয়ো যে চিনি নেপায়। দুয়ো বন্ধু মহা বিপাণ্ডত পৰিল। তেওঁলোকে বাৰে বাৰে এবাৰ হাবি, এবাৰ পথাৰহে পাইছে মাথোন। বাট দেখোন নাইয়েই, কি হ'ব এতিয় এইদৰে ভাবি দুয়ো অস্থিৰ হৈ পৰিল। কোনোবা চিনাকী মানুহ পোৱা হলে এনেতে ৰাজুৱে দীঘে প্ৰস্থই সমান মানুহ এটা দেখা পালে। অস্বাভাৱিক ধৰণৰ শকত মানুহটোৱে আম গছ এজোপাত উঠি ডাল এটা জোকাৰি দিছে আৰু পকা পকা আমবোৰ থলৰ থলৰ কৈ শব্দ কৰি তললৈ সৰি পৰিছে। ৰাজুহঁতে কেইটামান আম বুটলি আনি খালেহি। আৰু বাৰে বাৰে ওপৰলৈ চাই মানুহটোনো কোন ভাবিবলৈ ধৰিলে।

সিহঁতক দেখিবলৈ পাই মানুহটোৱে খঙত অগ্নিশৰ্মা হৈ চিঞৰি উঠিল, “এই ল'ৰাহঁত, কিয় আম খাইছ? ভালে ভালে আমবোৰ টোমত ভৰা।”

শ্লোকৰো খং উঠি গ'ল—“কাক হুকুম দিছ এই?”

উত্তৰ শুনি মানুহটো চোঁ চোঁকৈ গছৰ পৰা নামি আহিল। শ্লোক আৰু ৰাজুৱে ভালকৈ চাই দেখে মানুহটো কোমোৰাটোৰ নিচিনা। মিঠা বৰণীয়া, মূৰটো তপা, চকুকেইটা কেঁৰা, মুখখন আই ওলোৱা গুটি গুটি সাঁচৰে ভৰা। শ্লোকৰ মানুহটো চিনাকী যেন লাগিল। মানুহটোৱে ফুটবল পৰাদি গছৰ পৰা পৰি এবাৰ শ্লোকহঁতলৈ পোঁগোৱা চকুৰে চাই আমবোৰ বুটলি টোমত ভৰাবলৈ ধৰিলে। আৰু মুখেৰে ভোৰ ভোৰাবলৈ ধৰিলে।

আম খাই খাই ৰাজুৱে মানুহটোৰ ওচৰলৈ গৈ সুধিলে, “ককাই, জগৎ বৰপূজাৰীৰ ঘৰ চিনানে?”

“কিয় ক'মহে?”—বিৰক্তিৰে ক'লে মানুহটোৱে।

মানুহটোৰ খঙাল উত্তৰ শুনি ক'লে শ্লোকে, “তেওঁ মোৰ দেউতা নহয়, ককাইদেউতাহে।”

“তোৰ দেউতাহেই হওঁক, বা ককা-দেউতাহেই হওক, মোৰ কি হ'ল? মোৰ লগত ফেৰ মাৰি কথা কৰি আৰু সহায়ো বিচাৰিবি!” এই বুলি মানুহটোৱে মুখখন গঙ্গাটোপৰ দৰে ওফোন্দাই পুনৰ আম ভৰোৱাত মন দিলে।

“তুমি মোক ‘তই তই’ কৰিছা কিয়? মই তোমাক চিনি পাইছো; “তুমি মলখু নহয় জানো?”

শ্লোকৰ কথাত মানুহটো উচপ খাই উঠিল। “তুমি কোনোবা সৰৱ-জান নেকি? মোৰ নামটো জানিলা কেনেকৈ?”—কঁকালত হাত দি ক'লে ‘মলখুৱে’।

“সৰৱজান নহয়। মই তোমাৰ মানতী আইদেউৰ বীৰপুত্ৰ শ্লোক।

এইবাৰ কিন্তু মলখু আচৰিত নহৈ নোৱাৰিলে। সি শ্লোকক বৰকৈ চাই মূৰে-কঁপালে হাত দি বহি পৰিল। সি বিস্ময়ৰ সুৰত ক'লে—“অ' হ—হ হে পৰভু, সেই পেন্দোকনা মানতীৰ ল'ৰাটোনো ইমান ডাঙৰ হ'ব লাগেনে?? এইকণ ল'ৰাৰ কলিজাটো চোৱা, হাবিৰ মাজত অকলে ফুৰি-ছেহি! হে হৰি। হে ঈশ্বৰ! হে মোৰ গোসাই-----।”

“ইমান কৈনো ঈশ্বৰক মাতিছা কিয়? ঈশ্বৰেও আমনি পায় নহয়! আমাক মামাৰ ঘৰলৈ নিব পাৰিবানে?”—সুধিলে ৰাজুৱে মলখুক।

এইবাৰ মলখু জাপমাৰি উঠি থিয় হল। আৰু টোম দুটা বাঁহ ডালত বান্ধি ভাৰখন কৰি ল'লে। “আহা মইনাইঁত, মই ককাদেউতাৰ ঘৰলৈ নিব নোৱাৰিলেও, পামত থকা মোমোয়েৰাৰ ঘৰলৈ নিব পাৰিম।”

ৰাজু আৰু শ্লোক—দুয়ো বন্ধু মলখুৰ লগত মোমোয়েকৰ ঘৰলৈ বুলি খোজ ল'লে। ক্ষণেকতে মলখুৰ লগত শ্লোক আৰু ৰাজুৰ প্ৰগাঢ় বন্ধুত্ব স্থাপন হ'ল। মলখু—শ্লোকৰ ককাকৰ হালোৱা। সেই কাৰণে শ্লোকে প্ৰথম দৰ্শনতেই মলখুক চিনিব পাৰিলে।

“ককাই তুমি হাবিলৈ গৈ এইদৰে বিনা পইচাই পোৱা আম আনি বজাৰত পইচালৈ বিক্ৰী কৰা কিয়?”—সুধিলে ৰাজুৱে।

“ওঁ আই, পইচা নল'লে খাম কি? ইমান বাট খোজ কাটি হাবিলৈ যোৱাৰ দাম নেলাগে জানো?”—মলখুৱে ক'লে।

“এইটো কিন্তু বৰ বেয়া কথা; গছে তোমাৰ পৰা পইচা নলয়, তুমি কিন্তু মানুহৰ পৰা পইচা লোৱা”, ৰাজুৱে উত্তৰ কৰিলে।

“ইচ্ এই ল'ৰা হালৰ কথা শুনা। হেৰ' মইনাইঁত, তহঁতে যে, কিতাপ পঢ়, কিতাপৰ আখৰ গালে জানো পইচা লয়? পিছে পঢ়ি ডাঙৰ মানুহ হ'লে, সেই কিতাপৰ জ্ঞান বেচি খাব কিয়? তহঁতে পঢ়ি শুনি খাবি, আমি কষ্ট কৰি খাম”—নিজৰ মতৰ প্ৰতি যুক্তি দৰ্শালে মলখুৱে।

“তইনো নপঢ়িলি কিয়?”—প্ৰশ্ন কৰিলে ৰাজু আৰু শ্লোকে।

“হেৰ' মইনাইঁত আটাইবোৰেই যদি পঢ়ে, এই হাল-কোৰ মাৰিব কোনে? এইদৰে হাবিলৈ যাব কোনে? আৰু আজিৰ যুগৰ তহঁতৰ নিচিনা

বনবীয়া ল'বাবোৰক ধৰি আনিব কোনে ?"—এই বুলি মলখুৰে ঢেক্ ঢেকাই হাঁহিবলৈ ধৰিলে। বাজু আৰু গলকেও সেই হাঁহিত যোগ দিলে।

“কি মানুহবোৰ লগ পাইছো নহয় ?”—বাজুৰে মনে মনে কলে গলকক অলপদূৰ আগুৱাই গৈ মলখুৰে ভাৰখন নমাই মূৰৰ গামোছাখন খুলি গাটো বিচিবলৈ ধৰিলে। “এইবাৰ অলপ আহাৰ কৰা যাওঁক দে”—এই বুলি মলখুৰে বান্ধি অনা টোপোনাটো নি ওচৰৰ বিন এখনৰ যুঁৱনীত তিয়াই থলেগৈ। বাজুহঁতে তেতিয়াহে দেখিলে, সিহঁত এখন বৰ সুন্দৰ বিনৰ সন্মুখত থিয় হৈ আছে। বিনত পদুম ফুল ফুলি জাতিফাৰ হৈ আছে। কেইটিমান হাঁহে পাখী মাৰি মাৰি বিনৰ জেউটি চৰাইছে। বিবৰিবকৈ মলখুৰে বতাহ বলিছে। বাজু আৰু গলক বিনৰ পাৰত টিলা এটাৰ ওপৰত বহি পৰিল। আৰু খোৱা বস্তুৰ বেগটো খুলি খোৱা বস্তু উলিয়াই ল'লে। বেগত বস্তু প্ৰায় নাছিলেই, যি পালে তাকে দুয়ো উলিয়াই ল'লে। ল'ফত জেলি, মাখন লগাই দুয়ো বন্ধুৰে পেট ভৰাই খালে। তাৰ পাছত মিচিৰি কেইডোখৰ মান চোবাই খালে। তাকে দেখি হাতী খুজীয়া মেলাহী বাতিত ওৰেৰে সৈতে দৈ, বেনমল চাউল খাই থকা মলখুৰে সুধিলে, “হেৰ' এই দূপৰখন তহঁতৰ সেইকণ আহাবেই হ'লনে ? সেয়েহে মোৰ দৰে ভাৰ ব'ব নোৱাৰ। হৌঃ হৌঃ মোৰ ভাগৰ জনপান খা, কেনে পাৰ কৰি ?”—এই বুলি মলখুৰে হাত মুখ ধুই দুয়ো বন্ধুকে নিজৰ ভাগৰ জনপান খাবলৈ দিলে।

—‘এইবিলাক আৰু’ কি বস্তু ? কেনেকুৱা খাবলৈ !’ ভাবিলে গলকে।
—‘এনে জনপান বিয়া ঘৰতহে খাবলৈ পোৱা যায়।’—বাজুৰে ভাবিলে।
দুয়ো বন্ধুৰে জনপান আধা খালে আধা এৰিলে। মলখুৰে এইবাৰ হাঁচটি উলিয়াই তামোল কটাত মন দিলে। পান সৰুকৈ কাটি ল'লে। তামোল চকলিয়ালে। টেমাৰ পৰা চুন লৈ দাঁতত আৰু পানত লগাই ক'লা ধপাত অকণমান খাই পাগ লগাই তামোল খালে। গলকে ভাবিলে,—এইবাৰ চাগে মলখু উঠিব। কিন্তু সি নুঠিল; আকৌ ভগা চিলিম এটাহে উলিয়াই ল'লে। এইবাৰ মলখুৰে সৰু টিনৰ টেমা এটাৰ পৰা টিকিৰা এটা পুৰিলে। ক'লা মলাধপাত অলপমান চিলিমত গুজি দি টিকিৰা কেইডোখৰ তাত দি পুনৰ ধপাত খোৱাত মন দিলে। বহুত ধোৱা উলিয়াই মলখুৰে ধপাত হপিবলৈ ধৰিলে।

“ককাই ব'লা দেবি হ'ব, “—উপায়ন্তৰ হৈ মাত লগালে বাজুৰে।
মলখুৰে খবৰেই নাই। এইবাৰ মলখুৰে ‘উস ৰাম পৰতু’ বুলি ভগৱন্তক

স্মৰণ কৰি বনৰ ওপৰতে বাগৰ মাৰিলে। গলকৰ এইবাৰ ধৈৰ্য্য হেৰাই গ'ল। কেতিয়ানো মোমায়েকৰ ওচৰ পাবগৈ। তাকে ভাবি সি অস্থিৰ হৈ পৰিল।

“কিহে ককাই, কিমান শোৱা ? উঠা, দেবি হ'ব”—গলকে চিঞৰি চিঞৰি ক'লে।

মলখুৰে ধৰ্ম্মমাৰ লগাই উঠি বহিল—“কি তত নোহোৱা বনবীয়া ল'বা অ', অকণমান জিৰাবও নিদিয়ো !”—এই বুলি আকৌ টোম দুটা বান্ধিবলৈ ভাৰখন ডাঙি খোজ দিলে; “বলহঁক, বেলি পৰে মানে পামগৈ। এই পথাৰ এৰি এটা গৰু বাট, তাৰ পাছত ছয় আলিৰ কেঁকুৰীটো দেখিলেই চমু হ'ব, বুজিছ ল'ৰাহঁত !”—পথাৰ চিনাকী দিলে মলখুৰে।

গলক আৰু বাজুৰে ভাবিলে—কেনেকুৱা কথাবোৰ ! মলখুতকৈ দুয়ো বন্ধু আগবাঢ়ে। এইদৰে গৈ গৈ দুয়ো বন্ধু কেঁচা আলি পালেগৈ। মলখুৰে কোৱা গৰুবাটটো এইটোৱেই। গৰুবাট যি গৰু বাটেই !! মাটিবোৰ বোকা, কাষবোৰ হাবি জগলেৰে ভৰা। “হেৰ ল'ৰাহঁত, নাকৰ পোনতে গৈ থাক”—চিঞৰি ক'লে মলখুৰে। বাজু আৰু গলকে কথাটো বুজিবলৈ খন্তেক বৈ পুনৰ পোনাই খোজ ল'লে। এইবাৰ মলখু আৰু পিচ পৰিল। বাজুহঁতে দেখিও নব'ল। গলকে এনেকুৱা সৰু বাটেদি খোজ চলাবলৈ পাই বৰ আনন্দ পালে। সি বাটৰ কাষৰ সৰু জোপোহা বোৰ হাতেৰে চুই চুই যাবলৈ ধৰিলে।

“এই নুচুৰি খজুৱাব”—মাজে মাজে সতৰ্ক কৰি দিলে বাজুৰে। গলকে কিন্তু বাৰে বাৰে চুই চুই যাবলৈ ধৰিলে। এনেতে—“হেৰ মইনাইঁত জিলাৰ পৰা আহিছ নেকি।” হতা মাত শুনি গলক আৰু বাজুৰে মূৰ ডাঙি চাই দেখে এটা প্ৰকাণ্ড মানুহ। ‘ৰাক্ষসৰ নিচিনা দেখিবলৈ’—বাজুৰে ভাবিলে কিচ্, কিচ্ কৰে ক'লা মানুহটো। ওখ যিমান, শকতো প্ৰায় সিমান, মূৰত মথুৰা পাগ, হাতত লাঠি। ডিঙিত এডাল ক'লা বহিৰে ডাঙৰ বগা ৰূপৰ তাৰিজ এটা বান্ধি থৈছে। দাঁতবোৰ বগা, চকু দুটা ৰঙা। এই অস্বাভাৱিক আকৃতিৰ মানুহটো দেখা পাই বাজু আৰু গলকৰ জীৱ ওলাওঁ ওলাও হ'ল। এইটো আল্লাউদ্দীনৰ দৈত্য নেকি ? নহ'লে ল'ৰা ধৰা মানুহ। ভয়ত দুয়ো কপিবলৈ ধৰিলে।

সিহঁতৰ উত্তৰ নাপাই মানুহটোৱে আগচি ধৰি পুনৰ সুধিলে, “নকৰ কিয়, তহঁত ক'ব ল'ৰা ?

“ওঁ, জিলাৰ পৰা আহিছো”—এইবাৰ সেপ ঢুকি উত্তৰ দিলে বাজুৰে।

মানুহটোৱে হাঁহি মাৰি ক'লে, “এবাতো, চেহেৰাই কয় নহয়। এনে পটলং, এনে জোতা আৰু নো ক'ৰ লৰাই পিন্ধিব?” বাজুহঁতৰ ভয় ক্ৰমে বেছি হৈ যাবলৈ ধৰিলে। পিচলৈ চাই দেখে, মলখু তেতিয়াও বহুত পিচত আছে। গলকৰ হাতখন বাজুৱে টানকৈ ধৰি টান মাৰিলে।

“ময়ো জিলাৰ পৰাই আহিছং। সেই যে উকীল খানা তহঁতে চিননে?”—সুধিলে মানুহটোৱে।

“ওহোঁ নিচিনো”—বুজি নেপাই দুয়ো বন্ধুৱে উত্তৰ দিলে।

“জিলাৰ ছলিহে উকিলখানা নিচিন? কিয় কেছাৰী, সেই যে মকৰ,—দামা কেছা চলাই নিচিন নে?”

“ওহোঁ নিচিনো”—ভয়ে ভয়ে উত্তৰ দিলে বাজুৱে।

এনেতে মলখু আহি সেই ঠাই পালেহি। “কি ও মলৌ দেখোন। ক'ৰ পৰা আহিলি?”—সুধিলে মলখুৱে। সুধিলে সি ভাৰখন নমাই কঁকা-লত হাত দি থিয় হ'লহি।

“কি কবি আৰু, জিলাৰ পৰা আহিলং। তই হ'বলা এবাবাৰীৰ পৰা আম আহিলি? জিলাতো আম ওলাই নহয়। একেবাৰে চেনীৰ দৰে মিঠা। এটাও কেনা নাই দে। অ'—মই জিলাত টকীছ চালং নহয়!”—এই বুলি মলৌয়ে লাঠি ডাল পাৰি বহিল। মলখুৱেও বহি তামোল কটাত মন দিলে।

“কি টকীছ অ'?”—সুধিলে মলখুৱে।

“সেই যে টকীছ!”—মলখুৰ প্ৰশ্নৰ উত্তৰত মলৌৱে আৰম্ভ কৰিলে—“হুদাই জিলালৈ যাওঁ; তত নোহোৱাকৈ ঘূৰি আহোঁ। এইবাৰ ভাৰিলং টকীছ চাবই লাগিব। দিনৰ ভাগতে সেই টকীছ দেখুৱা ঘৰটো চাই আহিলং আৰু। উকিলনী আইদেউক ক'লং, বোলো টকীছ চাওঁ বেগতে চাউল সিজা। তাই চাউল সিজাই দিলং হ'বলা, ময়ো চাইটামান থাই কাঁহী বাতি ধুই বাগৰ এটা মাৰিলং আৰু। উকীল বাবুৱে ক'লং—‘মলৌ টকীছ চাব যদি সোনকালে যা, দহটা বাজিল; মই একেবাৰে চেকুৰ মাৰি টকীছ চোৱা ঘৰটো পালংগৈ আৰু। তাৰ পাচত টকীছ বাবুক নগদ এটা আধলি দি টিকট এটা ললো দে। পইচা যায় যাওঁক দে, তথাপি নয়ন সাৰ্থক কৰো;—এই বুলি সোমালং আৰু। কৈছং নহয়, ককাই কি কবি আৰু, বৰ সুন্দৰ ছবি দে। ইফালৰ পৰা আহিছং সিফাললৈ গৈছং। এইহেন গছৰ গাহেন গাহেন বাহ, ও যেন ও যেন চকু। অস্ অস্ চকু সাৰ্থক হলদে। কি গহান গালে। মই এই বুলি যদি জানিলং হেতেন, ছলি চোৱা কিতাকো লৈ

“হেৰু মইনাইত জিলাৰ পৰা আহিছ নে কি?”

গ'লংহেতেন। ধইন ধইন জিলাৰ মানুহৰ সমান পুণ্যবান মাই।”

অবাক হৈ মলখুৰে মলৌৰ কথাবোৰ শুনিলে। “ইস্ৰাম পৰতু, তোৰো কপালখন কম নহ'দে”—এটি দুঃখৰ হুমুনিয়াহ কাটি বেজাৰ মনেৰে মন্তব্য কৰিলে মলখুৰে। জিলাখন নেদেখা বাবে তাৰ বৰ বেজাৰ লাগিলে।

মলৌৰ কিন্তু কথা শেষেই নহয়। “হন তাৰ পাছত উকিলনী আই-দেৰে মোক ঘৰ পোৱাত সুধিলে ‘তোৰ কালি দেৰি নহ'লনে মলৌ?’ মই ক'লং—“কিয় দেৰি হ'ব, একেবাৰে ভৰ পকতে পাইছংগৈ। ভাৰবীয়া ওলোৱা ঘিমান পৰ হ'ল, সেই সামৰিবলৈও সিমান পৰ আছে। মোৰ আগত দৰৱত দিবলৈও এটাও মানুহ নাই। একেবাৰে আগত মহাৰাজৰ দৰে টকীছ ছালং। মোৰ কথা শুনি আইদেউ তজ্জাৰ মানিলং। হয়দে, মোৰ ভাইগ বৰ ভাল।”—এই বুলি মলৌৱে তামোল খালে। ৰাজুহঁতে তেতিয়াহে বুজিলে, মানুহটোৱে জিলাত কম দামত চিনেমা চাই আহি গাৰত গোবৰ কৰিছেহি। ইফালে চকুৰ ফালে ছাগে অৱস্থা নোহোৱা হৈছে। কথাটো বুজি দুয়ো বন্ধুৱে জোৰেৰে হাঁহি দিলে। তাকে দেখি একো উৱা-দিহ নেপাই মলখুৰেও হাঁহি মাৰি ভাৰখন ডাঙি লৈ খোজ ল'ল। গলক আৰু ৰাজুৱে হাঁহি হাঁহি ভাগৰি মলখুক সুধিলে, “ককাই ক'ব মানুহনো এইটো?”

“তহঁতৰ মামাৰৰ পাম ঘৰৰ ওচৰৰে। লালুং মানুহ, তাৰ গাত বৰ বল আছে। গাত যেনে জোৰ ভাগ্যৰো তেনে যোৰ। ব'ল ব'ল লোকৰ কথা চোবাই থাকিলে পেট নভৰে।”—এইবাৰ মলখুৰ বিৰক্তিব ভাব ফুটি উঠিল।

“ইস এইডাল, নিজে তামোল খাব আৰু কথা পাতিব, এতিয়া আমিহে বোলে দেৰি কৰিলো।”—এইবাৰ গলকৰ খং উঠি গ'ল। ৰাজুৱে মুখেৰে নেমাতি মনতে, লগ পাই অহা আচৰিত ভাৱ-ভঙ্গীৰ মানুহবোৰৰ কথাকে ভাবে।

গলকৰ খং উঠা যেন দেখি মলখুৰে মৰম লগাকৈ কয়, “কিয়নো খং খাব? এই পালোহি। এই ছবটীয়াটো দেখিলেই পথাৰ, পথাৰৰ পৰা এখন মান তামোল খোৱাৰ বাট গ'লেই তোৰ মোমায়েবৰ ঘৰ। আৰু তাৰ পৰা বিং এটা মাৰিলেই আমাৰ গাৰ লৈ শুনি।”

দুয়ো বন্ধুৱে একো উত্তৰ নিদি গৈ থাকে। দুয়োৰে ভৰিৰ বিষ উঠিছিল। মলখুৰে কোৱাতকৈ বহুত বাট খোজ কাটিব লগা হ'ল। ‘এই হোজা

খেতিয়কবোৰে একো জোখৰ হিচাব নেজানে; মাথো জানে তামোল
খোৱা, ধপাত খোৱা, এইবোৰ!—গলকৰ খং উঠি যায়। “খোজ কঢ়াৰ
শেষ নহয় নেকি? উস্ বুলি গলকে চিঞৰি উঠিল। বাজুয়ো ভৱিৰ বিষত
তত হেৰাই গৈছিল তথাপিও সি গলকৰ কণ্ঠত বৰ দুখ পালে।—“বল
আৰু চাগৈ বেছি বাট নাই পাম গৈয়েই” বুলি বাজুয়ে গলকক শান্তনা দিয়ে।

—ছয়—

এইদৰে বহুত পৰ খোজ কঢ়াৰ অন্তত গলকহঁতে মোমায়েকৰ ঘৰ
দেখা পালে। মোমায়েকে পুখুৰীৰ পদুম ফুলবোৰ চাই আছিল। তেওঁ দুবৈৰ
পৰা কণমানি ভাগিনীয়েক গলকক দেখা পাই দৌৰি আহি সান্ধটি ধৰিলেহি।

“অকলে অকলে ক’ব পৰা আহিলি?”—আচৰিত হৈ সুধিলে
মোমায়েকে।

“ঘৰৰ পৰা আহিলো”—ভৱিৰ বিষটো কোনোমতে সহ্য কৰি উত্তৰ
দিলে গলক আৰু বাজুৱে।

মোমায়েকে দুয়োকে নি ভিতৰ পোৱালৈগৈ আৰু গৰমপানী কৰাই
হাত ভৰি ধুবলৈ দিলে। ভৰিত তেল মাৰিচ কৰিবলৈ দিলে। বহুত সময়
ধৰি দুয়ো বন্ধুৱে ভৰি কেইটাৰ তালপি কৰি শান্তিৰে উশাহ ল’লো। এনেতে
এটা বৰ ওখ ল’ৰা আহি মোমায়েকক মাত লগালেহি।

“এওঁ কোন?”—গলকে সুধিলে।

মোমায়েকে তপবাই উত্তৰ দিলে, “এওঁৰ নাম সৰু ল’ৰা।”

“ওঁ আই!”—গলক আৰু বাজুৱে পুনৰ হাঁহি মাৰি কলে—“ইমান
প্ৰকাণ্ড ল’ৰাৰ নাম আকৌ সৰু ল’ৰা। কি আচৰিত কথা অ’!”

“নামটো সৰু ল’ৰা হ’লে কি হ’ব? কামবোৰ যে ডাঙৰ ল’ৰাৰ
দৰে। সকলো কাম এওঁ কৰে। ভাত ৰান্ধে, কাপোৰ ধোৱে, বাচন বৰ্ত্তন
ধোৱে, বিচনা পাৰে, মোক সদায় খাবলৈ দিয়ে”—মোমায়েকে বহস্য কৰি
সৰু ল’ৰাৰ বিৱৰণ দিলে।

“আমাকো খাবলৈ দিবনে?”—সুধিলে বাজু আৰু গলকে।

“ওঁ এতিয়া তহঁতকো খাবলৈ দিব”—ক’লে মোমায়েকে।

“তেনেহ’লে আমাক বেয়া নেপাবা দেই ‘সৰু ল’ৰা।”

“মোৰ নাম কণমইনাহে। এওঁলোকেহে সৰু ল’ৰা বোলে”—ইমান-
পৰে নীৰৱ হৈ থকা ‘সৰু ল’ৰাই’ বেয়া পোৱাৰ দৰেই উত্তৰ দিলে।

অলপ পাছতে সৰু ল’ৰাই মেজত ভাত সজালেহি। মোমায়েক, বাজু
আৰু গলকে ভাত খাবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। চাট্‌নি খাই বাজু আৰু গলকৰ
বৰ ভাল লাগিল। কেবা দিনৰ মূৰত ভাত খাই দুয়ো বন্ধু বিচনাত পৰিল।
টোপনিত দুয়ো লালকাল দিলে। দুয়ো, ৰাতিপুৱাল কেতিয়া গমেই নেপালে।
পুৱা চাহ খাওঁতে বাজুৰ পৰিচয় মামাকে ল’লে আৰু লগতে ঘৰৰ পৰা
খোজ কাঢ়ি অহাৰ কাৰণো সুধিলে। বাজুৰ লগ ল’বলৈ নিদিয়াৰ কাৰণেই
গলকে খোজ কাঢ়ি অহা বুলি ক’লে। মোমায়েকে কথাটো শুকুৱ নিদি
উকুৱাই দি ক’লে “বেছ বেছ, একেবাৰেই বীৰ। থিক আছে ইয়াৰ পাছত
ৰকেটৰে চম্ভলৈও যাব পাৰিবি।” মোমায়েকৰ কথাত উৎসাহ পাই, দুয়ো
বন্ধুৱে সিহঁতৰ ভ্ৰমণ কাহিনীটো ক’বলৈ ধৰিলে। ক’ত চোৰ পালে, ক’ত
জাপি লোৱা বুঢ়া পালে, ক’ত ক, খ লিখা বুঢ়া পালে, ক’ত কেনেকৈ
মলখু আৰু মলৌক পালে, সকলো। কথাবোৰ মনত পৰাত সিহঁতৰ আকৌ
এবাৰ হাঁহি উঠিল। মোমায়েকেও তেৰ বছৰীয়া ল’ৰা দুটাৰ কথা শুনি হাঁহি
হাঁহি ভাগৰি পৰিল।

এনেতে গলকে চিঞৰি উঠিল, “ইয়াত হৰিণা আছে, শহা আছে, ম’ৰা
চৰাই আছে, ভাটৌও আছে। আহ ৰাজু চাই আহোঁগৈ।” বাজুৱে গলকৰ
কথা শুনি দৌৰ মাৰি ওলাই আহিল। দুয়ো বন্ধুৱে মোমায়েকৰ ঘৰৰ পোহ-
নীয়া জন্তুবোৰৰ লগত চিনাকী হোৱাত ব্যস্ত হ’ল। এইখন মোমায়েকৰ
পাম ঘৰ। গতিকে ঘৰৰ দৰে নিয়ম কাৰণ নাই। নিজৰ ইচ্ছা মতেই
থাকিব পাৰি। মন গলেই খায়, মন গলেই খেলে।

এইদৰে বৰ সুখৰ মাজেৰে বাজুহঁতৰ দিনবোৰ যাবলৈ ধৰিলে।
কেনেকৈনো পোন্ধৰটা দিন পাৰ হ’ল দুয়ো বন্ধুৱে গমেই নেপালে। সদায়
কেৰম, লুডু, বল খেলে। সদায় নতুন নতুন কথা পাতে। আনন্দৰ শেষ
নাই। গলকে ভাবে নিজৰ ঘৰতকৈ ইয়াত থাকিবলৈ ভাল। বাজুৱেও মোমা-
য়েকৰ মুখৰপৰা নতুন নতুন বিজ্ঞানৰ কথা শুনিবলৈ পায় পঢ়িবলৈ কিতাপ
পায় বৰ ভাল পালে। যোৱাৰ কথা এটায়ো নোকোৱা হ’ল। মোমায়েকজন
হৈছে একাদশমান শ্ৰেণীৰ বিজ্ঞান শাখাৰ ছাত্ৰ। এইবাৰ পৰীক্ষা দি উঠি
পামৰ ঘৰত থাকি বিজ্ঞানৰ সৰু সুৰা গৱেষণাত মন দিছে। নহ’লে টাউ-
নত থকা ঘৰত হলস্থলৰ বাবে একো কৰিব নোৱাৰে। তাতে দেউতাকেও
তেওঁক পামত থকাৰ কথা সদায় কৈ থাকে। ‘সৰু ল’ৰাক’ লগত অনুচৰ
হিচাবে লৈ মোমায়েকৰ বেয়া লগা নাছিল। কিন্তু এতিয়া আকৌ মৰমৰ

ভাগিনীয়েকক পাই সমূলি আমনি নলগা হ'ল। গ্লকৰ লগ বাজুৱে লোৱাটো ভিনিহিয়েকে নিবিচাবে কিয়? বাজু দেখোন গ্লকতকৈও বুদ্ধিমান, নম্র আৰু মিতব্যয়ী। বাজুক গ্লকৰ মোমায়েকে কোনো কথাত দোষ ধৰিব নোৱাৰে। তেনেহ'লে এইটো ভিনিহিয়েকৰ দোষহে, গুণ নহয়। মোমায়েকৰ লগত দুয়ো বন্ধু অনবৰত ঘূৰি ফুৰে। প্ৰায়ে বিজ্ঞানৰ চৰ্চা কৰে; কেনেকৈ বকেট তৈয়াৰ হৈছে, কেনেকুৱা বৈজ্ঞানিক ধৰণৰ আচৰিত পোছাক ওলাইছে কেনেকুৱা আহাৰ শৰীৰৰ বাবে উপকাৰী আদি। চন্দ্ৰলৈ গ'লে কেনেকৈ যাব লাগিব, তাতো পৃথিবীৰ দৰে মাটি আছে বুলি বৈজ্ঞানিকসকলে প্ৰমাণ পাইছে—ইত্যাদি। মোমায়েকৰ লগত এই কথাবোৰ পাতোতে তেওঁলোকে নিজকে চন্দ্ৰত থকা যেন অনুভৱ কৰে। বাজু কেৰম খেলত সদায় হাৰে; শেষত বিৰক্তি হৈ সি প্ৰসঙ্গ সলনি কৰি বিজ্ঞানৰ কথা উলিয়ায়, “বাকু মামা ধৰি লোৱা আমি চন্দ্ৰলৈ গ'লো, তেতিয়া বতাহ ভৰোৱা পোছাক পিন্ধিব লাগিব বাকু নীল-আম্‌স্ত্ৰাংহ'ত কেনেকৈ চন্দ্ৰলৈ গৈছিল?”

“বতাহ ভৰোৱা পোছাক নিপিন্ধে; অক্সিজেন পূৰ্ণ গেচজ্বাৰলৈ যায়, আৰু নলীয়েদি সেৱন কৰে। আহাৰ খোৱা নলী থাকে, সেই নলীৰে আহাৰ খায়। বোধকৰো আম্‌স্ত্ৰাংহ'ত এনেকৈয়ে গৈছিল। সঠিককৈ ক'ব নোৱাৰো; কাৰণ বিজ্ঞানৰ ছাত্ৰ হ'লেও মোৰ ইমান জ্ঞান নাই। কিন্তু এটা বস্তু হ'লে নিবই লাগিব।

গ্লকে খেলা এৰি মাত লগালে, “কি কি? কি নিব লাগিব?”

“মাটি ভৰোৱা টব,”—গহীনাই উত্তৰ দিলে মোমায়েকে।

“টব কিয় লাগে?”—সুধিলে বাজুৱে।

উত্তৰ দিলে মোমায়েকে, “টবত মাটি যাব, ফল-মূলৰ গছ যাব। যদিহে চন্দ্ৰত মাটি নাই, বালিহে আছে; তেন্তে কৰিবা কি?”

দুয়ো বন্ধুৱে মোমায়েকৰ কথাটো ভাবিবলৈ ধৰিলে। “বাকু আমি আগতে গৈ লওঁছোন, কি কোৱা?”—পুনৰ মোমায়েকে ক'লে।

এইবাৰ গ্লকে ভাবিচিন্তি উত্তৰ দিলে, “ডাঙৰ ডাঙৰ টব নিবৰ হ'লে সুকীয়া বকেট লাগিব। গতিকে প্ৰথমে আমাৰ গছবোৰ যাব। তাৰ পাছত যাম আমি।”

“অ' তিকেই—বাজুৱেও কথাটো সমৰ্থন কৰিলে।

“দৰ্কাৰ নাই”—ক'লে মোমায়েকে—“আগতে আমি যাম, তাৰ পাছত ইবোৰচিন্তা কৰিম।”

মোমায়েকৰ অসুস্থি কথাত গ্লকৰ খং উঠি গ'ল। “ওহো নেযাওঁ। আমি তাত নেখাই মৰিম নেকি?”—ক'লে গ্লকে।

মোমায়েকেও কৃত্ৰিম খঙেৰে উত্তৰ দিলে, “বেছ তহঁত নেযাওঁ; নেলাগে যাব। মই অকলেই যাম। পিচত কিন্তু নেকান্দিবি বুজিছ!” এনেতে কটা আম আৰু তৰমুজ লৈ ‘সৰু ল'ৰা’ সোমাই আহিল। তিনিও খাবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। কিছু সময়ৰ বাবে কথা-বতৰা বন্ধ হ'ল। —“এই সৰু ল'ৰা চিৰা গাখীৰ লৈ আহ” —মোমায়েকে চিঞৰি উঠিলে। সৰু ল'ৰাই তিনিটা বাতিত চিৰাৰ ওপৰত গাখীৰ চেনি দি আনি তিনিওকে খাবলৈ দিলে।

—সাত—

হৰিণা পোৱালীটোক দুবৰীবন খুৱাই খুৱাই বাজুৱে গ্লকক মাতিলে। গ্লকে হাতত এটা পদুম ফুল লৈ ম'ৰাই চালি ধৰা চাই আহিল।

“এই গ্লক হৰিণাটোৱে কেনেকৈ খাইছে চাছোন। অ', তই পদুম ফুলটো ছিঙিলি কিয়? সেইদিনা মামাই মানা কৰা নাছিল জানো! সেয়া মামা আহিছে।”—“মামাই মোক একো নকয় চাৰি। মই এটা ফুলহে চিঙিছোঁ।” গ্লকে উত্তৰ দিলে। এনেতে মোমায়েক সেই ঠাই পালেহি। ঘটনাটো বুজিব পাৰি তেওঁ ক'লে, “বাজুহে আচল ল'ৰা, ডাঙৰৰ কথা শুনে।” গ্লকে বৰ লাজ পালে। ইয়াৰ পিচত মোমায়েকে গ্লকক সৈ কঢ়াই এৰি দিলে “বাকু ব'লহঁক, মই কৰা মদেল চাৰিহঁক”—ক'লে মোমায়েকে।

দুয়ো বন্ধুৱে দৌৰি দৌৰি মোমায়েকৰ পাছ ল'লে। এটা সৰু মুকলী কোঠাত মোমায়েকে দুয়োকে বহুৱালেগৈ। তাত দেখাৰ ছবি আছে। এটা মাটিৰ গেলৰ ওখকৈ থৈছে। এডাল জখলা থিয়কৈ থৈ ওচৰত কাঠৰ পীৰাৰ ওপৰত খলা-বমা মাটি দি চন্দ্ৰ লোকৰ দৰে কৰি থৈছে।

“চাইক, এইখন পৃথিবী, আৰু এইটো চন্দ্ৰ। এতিয়া এয়া মানুহে চন্দ্ৰত বগাই ফুৰিছে, কেনে হ'ব বাকু?”—ইঙ্গিতেৰে বুজালে মোমায়েকে।

দুয়ো বন্ধুৱে একো বুজিব নোৱাৰিলে; দুয়ো অবাক হ'ল। তাৰ পাছত বকেট কেনেকৈ তৈয়াৰ কৰিব লাগিব, কেনেকৈ ৰেডিঅ' ফিট কৰিব লাগিব মোমায়েকে ভুলে শুদ্ধই এসোপা গাই গ'ল। বাজুৱে মোমায়েকৰ কথাত মন নিদি আলমাৰীত থকা কিতাপবোৰ চোৱাত লাগিল, আৰু কেইখনমান কিতাপ বাছিলে পঢ়িবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। গ্লকে বাজুৰ দৰে কিতাপ পঢ়ি

ভাল নাপায়। তেওঁ বলখেলি, নাওঁ খেলি, ক্রিকেট খেলিছে ভাল পায়। সেই দেখি তেওঁ মোমায়েকৰ লগত বল খেলাত মন দিলে।

-- -- -- -- --

বনৰীয়া চৰাইৰ দৰে মুকলি হ'বলৈ পাই এদিন গলকে ভাবিলে, যেনে তেনে এদিন মোমায়েকৰ লগত নাওঁ বাবলৈ যাব লাগিব। ইয়াত যেতিয়া দেউতাকৰ শাসন নাই, কিহৰ ভয় !! এদিন মোমায়েকে বিচনাত ঘোঁৰা বাগৰ মাৰি থাকোঁতেই গলকে বীৰ দৰ্পে ঘোষণা কৰিলে যে, সি এতিয়া নাওঁ বাবলৈ যাব। ঘোষণা শুনি বাজুৰে 'জন এফ্ কেনেডীৰ' জীৱনী খনৰ পাত লুটিয়াই মিছিকিয়া হাঁহি মাৰিলে। মোমায়েকেও একে জাপে থিয় হৈ ক'লে, "ব'ল, ঠিক আছে, ওলা।"

"ক'লে, কিয় ? ক'ত যাবাহক"—খৰি ফালিবলৈ এৰি সুধিলে 'সকল'বাই। গলকৰ উত্তৰ দিয়াৰ সময় নাই; সি সাতোৰা পোছাক পিন্ধাত ব্যস্ত হ'ল। মোমায়েকে গলকৰ কাম দেখি নিজেও সকল'বাব দৰে ল'ৰা লৰি লগাই —

"থে দে হেব', আমি মলখুক কৈ নাওঁ যোগাৰ কৰিম, তাৰ পাছৰ আমি বালি ভাত খাম, সাতোৰা পোছাক নিপিন্ধিলেও হ'ব—ক'লে মোমায়েকে।

মোমায়েকৰ মুখৰ কথা কাঢ়ি গলকে চিঞৰি চিঞৰি ক'লে, "আমি দেবি কৰিব নোৱাৰো। ব'ল এতিয়াই ওলা, এই 'সকল'বা'; খৰি ফলা বাদ দে। মলখুৰহে নাওঁ আছে নেকি ! কালি যে আহিছিল গায়ন বুঢ়া, তেওঁৰো নাওঁ আছে বুলি কৈছিল নহয় !"

ইমান পৰে তথা লাগি চাই থকা সকল'বাই কুঠাৰখন তললৈ জোৰেৰে মাৰি পুনৰ খৰি ফলাত মন দিলে। "ব'বাহে মইনা, কৰো বুলিলেই সকলো কাম কৰি পেলাবানে?"—বৰ জনীৰ দৰে মন্তব্য কৰিলে 'সকল'বাই।

গলকে কিন্তু নেৰে। সি নাৰ'ত উঠিবই। গলকে তাৰ আদেশ অমান্য কৰা বাবে সকল'বাক দাবি দিবলৈ ধৰিলে। 'সকল'বাই' কেৰেপকে নকৰি লাহে ধীৰে খৰি কেইডাল ফালি গা ধুবলৈ গ'লগৈ। গলকে সাতোৰা পোছাক পিন্ধি নাওঁ বাবলৈ সাজু হ'ল। এনেতে মলখুক লগত লৈ মোমায়েক উপস্থিত হ'লহি। গলকৰ অস্থিৰতা দেখি মোমায়েকৰ হাঁহি উঠিল। আনপিনে, কাঠৰ বাকচৰ ওপৰত বহি একান্ত মনে কিতাপ পঢ়ি থকা বাজুক দেখিও

বৰ আচৰিত হ'ল। মোমায়েকে বাজুক মাতিলে, বাজুব হ'লে খবৰেই নাই। বাজুব মনযোগ দেখি মোমায়েক বিস্মিত হ'ল। এইবাৰ অলপ যে জোৰেৰে বাজুক ক'লে, "ঐ বাজু, পঢ়িছ কি ? ইফালে দেখোন তোৰ বন্ধুৰে নাওঁ বাবলৈ ওলাইছে। আৰু তোৰ খবৰেই নাই।" ইমানতো বাজুব পৰা উত্তৰ নাছিল।

গলকে বাজুব বদনাম গাবলৈ ধৰিলে, "বুজিছ মামা, সি এনেকুৱাই। কিতাপ পালে আৰু তাক একো নালাগে। ঐ বাজু, ঐ কলা, শুনিছনে নাই ? মামাই মলখুৰ নাওঁ যোগাৰ কৰিছে। নাওঁ বাবলৈ যাওঁ আহ, তোৰ পৰা সকলো পণ্ড হ'ব এতিয়া।"

"যাগৈ যা, মই নেযাওঁ"—বাজুৰে বিৰক্তিরে উত্তৰ দিলে।

এনেতে মোমায়েক গৈ বাজুব ওচৰত উপস্থিত হ'লহি ? "কি কিতাপ অ' ? অ' জন কেনেডীৰ জীৱনী পঢ়িছ। ওঁ তেওঁৰ নিচিনা দুঃসাহসী লোক নাছিল। সেইবিলাক পঢ়িবলৈ পালে সঁচাকৈয়ে উঠিবৰ মন নেযায়। গলকে ছাগৈ আজিলৈকে পঢ়াই নাই। চাওঁ, কোনখিনি পাইছগৈ ? ওঁ এইখিনি—জাপানী জাহাজে টপেৰ্ডো ডুৰাই দিয়া, জাপানী জাহাজ ধ্বংস কৰা, নিজৰ জাহাজত জুই লগা এঘাৰ জন নাৱিকক উদ্ধাৰ কৰা—হয় হয় দেই বৰ দুঃসাহসী লোক। সঁচা বুলিব নোৱাৰি, কল্পনা যেনহে লাগে।"

এই আলোচনাবোৰ গলকৰ হ'লে অসহ্য হৈ আহিল। অসহ্য হৈ সি ক'লে, "বাদদে, গৰম বন্ধত ফুৰিবলৈ আহিছো, ফুৰিম; পঢ়িম কিয় ? উঠ, এই বাজু উঠনা, তোৰ কাৰণে আজি নাওঁ খেল নহ'বগৈ আৰু !!"

"ব'লহঁক, এইবাৰ বাক কেনেডীয়ে সাতোৰাৰ দৰে সাতুৰি আহোঁগৈ যাবলৈ নেপালে গলকে অশান্তি কৰি মৰিব,"—ক'লে মোমায়েকে।

মোমায়েকৰ অনুৰোধত বাধ্য হৈ বাজু অনিচ্ছা সত্ত্বেও উঠিল। বাজুৰে নিজকে কেনেডী যেন ভাবি এডাল ডাঙৰ ৰচি লৈ ওলাই আহিল। ইতিমধ্যে এটা সকল বেগত খোৱা বস্ত্ৰ ভৰাই লৈ মোমায়েক ওলাই আহিল। মলখুৰে দুখন নাৰ'ৰ বন্দোবস্ত কৰি আহিলগৈ। যথাসময়ত দলে বলে হৈ চৈ লগাই সকলোবোৰ গৈ নৈৰ পাৰ পালেগৈ। মলখুৰ নাৰ'ত মোমায়েক আৰু বাজু উঠিল আৰু ভকলুৰ নাৰ'ত গলক আৰু সকল'বা উঠিল। নাওঁ চলিবলৈ ধৰিলে। গলকে গান গাই গাই আনন্দত আত্মহাৰা হ'ল। অলপ সময় যোৱাৰ পাচত সকল'বা আৰু গলকৰ কথা আৰম্ভ হ'ল।

“বুজিছা মইনা, এনে নাও খেল, বৰপেটাত, হাজোত ফাকুঁৱা উৎসৱত হয়। ফাকুঁৱা মানে কি বুজিছানে নাই? সেইয়ে, দৌল উৎসৱ; গোসাঁই ফুৰাই নহয়। মই খুউব নাও বাব পাৰো নহয়। এই ভকলু, তই বুঢ়া মানুহ, কি নাও বাবি। মই বাওঁ, তই বহি যা।”

ভকলু হ'ল মলখুৰ ককায়েক। সি এলাপেচা মানুহ নহয়। গোটেই দিনটো নাও বাই মাছ মাৰি ফুৰে। মাছৰ ব্যৱসায় কৰে। ইখন গাৱঁৰ মানুহ, সিখন গাৱঁলৈ নিয়ে। সি সকল'ৰাক দাবী দি ক'লে, “যা যা হেৰ' তেহেলৈকে যা। শুই থাকি, বহি থকাক জগাব নাহিবি।”—দাবী খাই সকল'ৰাই সেমেনা-সেমেনি কৰি বহি থাকিল।

গলকে মনতে ভাবিলে—“ইয়াৰ ইমানটো ভেম্! বৰি মই তোক ঠিক কৰিম।” এইবাৰ সি প্ৰকাশ কৰি ক'লে, “হেৰা ককাই, তুমি সকল'ৰাক নাও বাবলৈ নিদিয়া কিয়? দিয়া বুলিছো, দিয়া।”

ভাবি গুনি বুঢ়াই খঙেৰে উত্তৰ দিলে, “কি ইমান দাবী দিয়! পঁকনী দেখা নাই? পঁকনীত পৰিলে কি কৰিবি হ'ক?”

সকল'ৰাই গলকৰ সমৰ্থন পাই সাহস গোটাই ক'লে, “এইটোনো কি পঁকনী। কিমান পঁকনীত নাও বালো, তাৰ হিচাব নাই। তইহে বুঢ়া হৈ নাও বাই আমাক পঁকনীত পেলাবি দেখিছো এতিয়া।”

কথা শুনি ভকলুৰ খং দুগুনে চৰিল। সি ভোৰ ভোৰাই সকল'ৰাক বঠাপাত দি নাও বাবলৈ ক'লে। সকল'ৰাই নাও বোৱা দেখি গলকে বিজয় গৌৰৱেৰে হাঁহি এটা মাৰি চাপৰি বজাবলৈ ধৰিলে। “বাঃ বাঃ ব'ল বেগাই, মামাহঁত বহুত আগুৱালে।”—সকল'ৰাক উৎসাহিত কৰিলে গলকে। কিন্তু সেই আনন্দ বেছি পৰ নেথাকিল। নাও নি সকল'ৰাই থিক পঁকনীত পেলালেগৈ। কথা বিষম দেখি ভকলুৱে চিঞৰি চিঞৰি মলখুক মাতিলে, “ঐ মলখু, বেগতে আহ।”

মলখু বহুত দূৰৈত আছিল। মাতটো শুনি ঘূৰি চাই দেখে যে গলক-হঁতৰ নাওখনে তলং ভটং কৰি ঘূৰিব লাগিছে। মলখুৱে নাও খনলৈ গলক হঁতৰ পিনে আগুৱাই আহিল। সেই সময়ত ৰাজুৱে মোমায়েকৰ লগত কেনেডীয়ে কেনেকৈ জুঁয়ে পোৰা নাৰিক জনক ৰচিবে বান্ধি, সেই ৰচি মুখেৰে কামুৰি কেনেকৈ সাঁতুৰি আহিছিল, সেই বিষয়ে আলোচনা কৰি আছিল। এতিয়া চকুৰ আগতে সকল'ৰাক ডুবি যোৱা দেখি আৰু নাৱৰ টিওত গলকক ধৰি থকা দেখি কি কৰা উচিত ভাবিবলৈ ধৰিলে।

“এই গলক, কাঠত ধৰি থাক, হে ভগবান বন্ধা কৰা, মোমায়েকে চিঞৰি উঠিল।

ইতিমধ্যে ভকলুৱে গলকক সাৱতি ধৰি নাৱত বহি আছিল। সকল'ৰাই প্ৰাণটাকি নাও চলাবলৈ ধৰিলে। এনে সময়তে মলখুৱে নাও নি ওচৰ পোৱালেগৈ। মামাকে নাৱত থকা জালখন পেলাই দিলে। লগে লগে, “ধৰ ধৰ” বুলি চিঞৰি উঠিল। গলকে জালত ধৰিলে। গলকক নাৱত তুলি ল'লে। কিন্তু সকল'ৰা আৰু ভকলু পানীত পৰিল। নাওখন থিয় হৈ পঁকনীত (চাকৈনয়াত) পকাবলৈ ধৰিলে। ভকলুৱে সাঁতুৰিবলৈ ধৰিলে; কিন্তু সকল'ৰাক সোতে উটুৱাই নিলে। মোমায়েকে গলকৰ অৱশ দেহটো শুশ্ৰূষা কৰিবলৈ ধৰিলে।

“নাও বাম নে, সোতোক পাৰলৈ আনিম?”—মলখুৱে চিঞৰি উঠিল।

ৰাজুৱে দেখিলে সকল'ৰা বহুদূৰ পালেগৈ। সি মলখুক সকল'ৰাৰ ওচৰলৈ নাও নিবলৈ নিৰ্দেশ দিলে। ৰাজুৱে ৰচি গোটোৱাত লাগিল। নাওখন কিন্তু, কোনোমতেই সকল'ৰাৰ কাষলৈ নিব পৰা নগ'ল। উপায়হীন হৈ ৰাজুৱে গাৰ চোলাটো সোলোকাই সকল'ৰাৰ পাচে পাচে মৰসাহ দি সাঁতুৰি সাঁতুৰি যাবলৈ ধৰিলে। অৱশেষত ৰাজুৱে দেখা পালে যে, সকল'ৰাই নৈৰ মাজৰ বাঁহৰ খুটী এটাত ধৰি বৈছে। ৰাজুৱে মুখত লৈ অহা ৰচিডাল কোনোমতে সকল'ৰাৰ ওচৰলৈ দলিয়াই দি চিঞৰি ক'লে “ধৰ ধৰ।” সকল'ৰাই ৰচিডাল থাপ মাৰি ধৰিলে। ৰাজুৱে চিঞৰি চিঞৰি সকল'ৰাক সাঁতুৰিবলৈ নিৰ্দেশ দিলে। ৰচিৰ খোলোচাটো কঁকালত বান্ধি লৈ ৰাজুৱে সাঁতুৰিবলৈ ধৰিলে। কিছুদূৰ সাঁতুৰি ৰাজু ভাগৰি পৰিল। বন্ধা! ঠিক সেই সময়তে মলখুৱে নাও আনি ওচৰ পোৱালেহি। ৰাজুক নাৱত তুলি ল'লে এইবাৰ ৰাজুৱে নিজৰ ভাগবলৈ আওঁকান কৰি ককালৰ ৰচিডাল খুলি লৈ মোমায়েকৰ লগত লগ হৈ বহু কষ্ট কৰি সকল'ৰাক টানিবলৈ ধৰিলে। বহুসময় কৰা যত্নৰ মূৰত সকল'ৰাৰ ক্লান্ত শৰীৰটো নাৱত তুলি লোৱা হ'ল। মলখুৱে নাও চলাই আনি পাৰ পোৱালেহি। আনফালে নৈৰ বালিত বহি নাও হেৰোৱাৰ দুখত নাও বুৰা ঠাই ডোখৰলৈ চাই চাই ভলকুৱে কান্দি আছিল। এতিয়া মলখুক দেখি বেছিকৈ কান্দি কৈ উঠিল—“মই এতিয়া কেনেকৈ জীয়াই থাকো ঐ, নাওখন কত পাম ঐ।” মলখুৱে দাবী দি কলে—“এহ্ নাও এখন কৰি লব নোৱাৰিবিনে? ল'ৰা দুটাক যে কোনোমতে তুলিব পাৰিলো সেয়ে পৰম লাভ বুজিছ? কটা বুঢ়া হৈই মানে ভোৰ

মৰ লোভে পাইছে।” ভায়েকৰ দাবিত ভকলুৱে নাকান্দি চকু মুছি থিয় দিলে। ।

—আঠ—

আটাইবোৰ আহি নৈৰ বালিত বহি জিৰাবলৈ ধৰিলে। সকল’বাই পানী খোৱা যেন দেখি মলখুৱে মূৰত পেটটো থৈ ঘূৰাই ঘূৰাই পানীবোৰ উলিয়াবলৈ ধৰিলে। ঘটনাবোৰ দেখি গলক ভয়ত পেপুৱা লাগিল। সেইদিনা আৰু খোৱা বোৱা নহ’ল। সকলোৱে মিলি সকল’বাক ডাং দোলাদি ঘৰলৈ নি বিচনাত গুৱাই দিলেহি। বাজুৱে অলপ সময় শুই গাটো টঙাই ল’লে। পাচত মলখুৰ সহায়ত চৌকা জ্বলালেগৈ। তেতিয়া সন্ধ্যা লাগিছিল। মোমায়েকৰ বিচনাত পৰি গলকে টোপনিয়াবলৈ চেষ্টা কৰিবলৈ ধৰিলে। বাজুৰ সাহস আৰু কৰ্তব্য পৰায়নতা দেখি মোমায়েক খুউৰ আচৰিত হৈছিল। মোমায়েকে ভোকত বাজুৰ ওচৰ পালেহি।

“এই বাজু, কি কৰিছ? অ’ পানী গৰম কৰিছ নেকি? দে, চাহ কৰো”—ক’লে মোমায়েকে।

বাজুৱে চাহ কৰি প্ৰথমতে ‘সৰু ল’বাক’ দিলেগৈ। মোমায়েকে গলকক মাতি আনি চাহ-বিস্কুট খাবলৈ দিলে। গলকে ভোক লেবাজান দিছিল। খাবলৈ পাইছে তাৰ মাত ওলাল।

“খা গলক, চাহ খা। সকল’বাই চাহ খোৱা দেখিছে মোৰ ভাল লাগিছে”—বাজুৱে মাত লগালেহি গলকক।

তিনিও বহি চাহৰ লগত বিস্কুট, মুড়ি, চিৰা খাবলৈ ধৰিলে। সেই ৰাতি সকল’বাব ওচৰত থাকিল মলখু। পিচ দিনাখন ‘সকল’বাই বিচনাত পৰি কাঁহিবলৈ ধৰিলে। বাজুৱে গাত হাত দি চাই দেখে, তাৰ খুব জ্বৰ উঠিছে। বাজুৱে তাক উঠিবলৈ নিদি নিজে চাহ কৰিলে, ভাত ৰান্ধিলে। গলক আৰু মোমায়েকে বাজুৰ কাম দেখি স্তুতিত হ’ল। কেইবাদিনো জ্বৰত ভোগাৰ মূৰত ‘সকল’বা’ সুস্থ হ’ল। এই সকলোবোৰৰ বাবে মোমায়েকে গলককে দোষীলে। গলকেও আগৰ দৰে চিঞৰ বাখৰ নকৰি দোষীৰ দৰে মনে মনে থাকিলে। গলকে বাজুক সকলো কামত সহায় কৰি দিলে। সকল’বাই গা ভাল পাই আকৌ আগৰ দৰে ঘৰৰ কামত মন দিলে।

কেইদিনমান পিছত এদিন বাজুৱে গলকক ক’লে, “ব’ল বৰষি বাবলৈ যাওঁ।”

“পানীৰ ওচৰলৈ নেযাওঁ, ভয় লাগে”—উত্তৰ দিলে গলকে।

“ল’বাই ভয় কৰে নেকি!”—এই বুলি গলকক লগতলৈ বাজু বৰষি বাবলৈ গ’ল। গাৰ’ৰ ল’ৰাবোৰে বাজুক ভাল পাবলৈ ধৰিছিল। গাৰ’ৰে, বৰীন, নবীন, বঙাইহঁতৰ সৈতে দুয়ো বৰষি বাবলৈ বাওঁ না হ’ল। বৰষি, খালৈ, জাল ইত্যাদি সকলো নবীনহঁতৰে, মাজতে মাত্ৰ বাজু আৰু গলক নপতা ফুকন হৈ গৈ আছে। কেনেকৈ মাছ ধৰিব। মাছ ধৰিলে কি কৰিব। এইবিলাক কথা কৈ বাজু মজগল হৈ গৈ আছে। নৈৰ গৰাত বহি লৈ গান গাই গাই বাজুৱে বৰষি বাই খৰকৈ মাছ ধৰিবলৈ ধৰিলে। গলকেও তাকে দেখি খালৈত মাছ ধৰিবলৈ আৰম্ভ কৰি দিলে। নবীনহঁতৰ বৰ স্ফুৰ্তি; ইমান মাছ ধৰিব বুলি সিহঁতে ভবাই নাছিল। ল’ৰাহঁতৰ কিৰিলি গানৰ কোবত গৰা ভাঙো ভাঙো হ’ল। লাহে লাহে আন্ধাৰ হবলৈ ধৰিলে। গলকে ক’লে, “ব’ল বাজু, যাওঁগৈ, নহলে মামাই খং কৰিব।” “বল” বুলি বাজু বহাৰ পৰা উঠিলে। বৰ আনন্দেৰে বৰষি সামৰি, বান্ধি মেলি নবীনক বৰষিটো দি বাজু যাবলৈ ওলাল। গলকে খালৈটো লোৱা যেন দেখি বাজুৱে ক’লে, “এই গলক খালৈটো কিয় লৈছ?” গলকে খালৈটোৰ মুখখন কচু পাতেৰে ভালকৈ ঢাকি লৈ কলে “আমিহে ধৰিছো। এই কেইটা মাছ; আমি লৈ যাম, “বংমনেৰে উত্তৰ দিলে গলকে।

“ধেং সিহঁতৰ বৰষি, সিহঁতৰ টোপ; নিদিলে নল’বি”—কথাটো বেয়া হ’ব যেন দেখি বাজুৱে গলকক ক’লে।

বাজুৰ কথাত নামাতি গলকে খংমুৱাকৈ খালৈটো থৈ দিলে। বাজু ল’ৰা লৰিকৈ গলকক লগতলৈ ঘৰলৈ বাওঁ না হ’ল। বঙাই, নবীনহঁত আচৰিত হ’ল। এনে কথা সিহঁতে ভাবিবই নোৱাৰে। সিহঁতে সন্ধ্যা লগাত বহুত ভাবি চিন্তি কেইটামান মাছ মোমায়েকৰ হাতত দি গ’লহি। লগতে সকলো কথা বিৱৰি ক’লে। মামাকে ইমান দিনে বাজুৰ আচৰণকে লক্ষ্য কৰি আছিল। এতিয়া মোমায়েকৰ বুজিবলৈ বাকী নহ’ল যে, নিঃসন্দেহে বাজু এটি ভাল ল’ৰা আৰু গলকৰ প্ৰকৃত বন্ধু। এনে বন্ধু বহু ভাগ্যৰ মুৰতহে দেখা যায়। সেইদিনা ভাতৰ পাতত মাছ খাই গলকে বৰ ভাল পালে। সকল’বাইয়ো কথাটো বৰ শলাগিলে।

এইদৰেই স্ফুৰ্তি, আনন্দৰ মাজেদিয়েই দিনবোৰ যাবলৈ ধৰিলে। বাজু আৰু গলকে মোমায়েকৰ ঘৰত থাকি বহুতো অভিজ্ঞতা আহৰণ কৰিলে। এদিন দুপৰীয়া পৰত একো কাম নথকাত বাজু, গলক আৰু মোমায়েক

কথা বতৰা পাতি আছিল। এনেতে সকল'বাই বাহিবলৈ চাই চিঞৰিলে, “পিয়ন দাদা আহিছে। চিঠি আনিছে হ'বলা!” পিয়ন অহাৰ কথা শুনিবলৈ পাই কথা বন্ধ কৰি দুয়ো বন্ধু আৰু মোমায়েক বাহিব ওলাই আহিল। এনেকুৱা পাম ঘৰৰ কাৰণে পিয়ন যে বিশেষ অতিথি এইটো কথা বাজুৱে ভালকৈয়েই অনুভৱ কৰিলে।

পিয়নৰ হাতত চিঠি দেখিবলৈ পাই গলকে চিঞৰি উঠিল, “বাঃ বাঃ বিজান্ট আহিছে, মামা মিঠাই। পাছ কৰাৰ মিঠাই।

“আমাক মামাই কি খুৱাব এতিয়া? কি মজাৰ খবৰ!”—আনন্দতে চাপৰি বজাই ক'লে বাজুৱে।

পাচ কৰাৰ আনন্দত দুয়ো বন্ধুৱে উলাহতে নাচিবলৈ ধৰিলে। গলকে ক'ব নোৱাৰাই জপিয়াবলৈ ধৰিলে। সিহঁতৰ আনন্দ দেখি মোমায়েকে খুলি পঢ়িবলৈ ধৰিলে। পিয়নৰ পৰা টেলিগ্ৰামখনলৈ মোমায়েকে খুলি পঢ়িবলৈ ধৰিলে। বাজু আৰু গলকেও ঈশ্বৰৰ নাম বাৰে বাৰে মুখত লৈ উৎকণ্ঠিত হৈ টেলিগ্ৰামৰ কথা কেইটা শুনিবলৈ উচ্চৈশ্বৰ্য্য কৰি থাকিল। কিন্তু টেলিগ্ৰাম খনত সিহঁতে ভবাৰ দৰে সুখৰ নাছিল। ভিনিহিয়েকৰ অসুখ, গলকক সোনকালে ঘৰলৈ মাতিছে। বেয়া বাতৰিটো পাই মোমায়েকৰ মনটো মৰি গ'ল। বাজু আৰু গলকক মুখেৰে ক'লে, “ঘৰলৈ ব'ল। দেউতাৰ অসুখ, ঘৰৰ ল'ৰা ঘৰলৈ ব'ল।”

মোমায়েকৰ মুখত দেউতাকৰ অসুখৰ বতৰা পাই গলকে মনত বৰ দুখ পালে। লগে লগে ভয়ো লাগিল। বহুমান ছাগৈ সকলো কথা কৈ দিলে। চকুলো মচি মচি গলক আৰু বাজুৱে মোমায়েকৰ লগত ঘৰলৈ ঘূৰি যাবলৈ ওলাল। সকল'বাই তেওঁলোকক খুৱাই বুৱাই বাটলৈকে আগ বঢ়াই দিলে। তাৰ মনটো বৰ বেয়া লাগিল। ল'ৰা কেইটাৰ কামবোৰ ইমান মৰম লগা। বিচ্ছেদৰ বেজাৰত সি কান্দি পেলালে।

—ন—

প্ৰথমতে তিনিও আহি ককাদেউতাকৰ ঘৰ পালেহি। তাতে গম পালে গলকৰ দেউতাকৰ বৰ টান হৈ গ'ল। অসুখৰ খবৰ ল'বলৈ ডাঙৰ মোমায়েক গৈছিল। তেওঁহে ক'লে বোলে, গলকে দেউতাকে নজনাকৈ আহি সৰু মোমায়েকৰ লগত আছেহি। ককাকে গলকক সেই কাৰণে বহুতো কিনিাকিবি ক'লে। গলকেও মনৰ দুখৰ সকলোবোৰ কথা ককাক আৰু

আইতাকক ক'লে। তাৰ পাছত সৰু মোমায়েকৰ লগত দুয়ো বন্ধুৱে ঘৰলৈ বুলি খোজ ল'লে। বাটে বাটে গলকৰ মনত নানা চিন্তা আহিবলৈ ধৰিলে, ভয়ো লাগিল।

অৱশেষত তিনিও আহি ঘৰ পালেহি। দুৰৈৰ পৰা গলকে মন কৰিলে, ঘৰখন বৰ নিজান হৈ আছে। বাহিবত কোনোৱেই নাই। তিনিও আহি ভিতৰ পালেহি। দেউতাকৰ কোঠাত দেউতাকৰ বাহিৰে কোনো নাই। বুঢ়ী মাক আৰু ভায়নেট নাই। এনেতে বহুমান হাতত দৰৱৰ বটল কেইটা-মান লৈ ওলালহি। মোমায়েকে তেওঁক সুধি জানিলে যে, সেইদিনা ৰাতি-পুৱাই বুঢ়ী মাকে ওচৰৰ মন্দিৰত পূজা দিবলৈ গৈছে। পিচ দিনাহে আহিব সেইদিনা আহিব নোৱাৰে, ৰাতিটো পেহীয়েকৰ ঘৰতে কটাব। তাৰ পাছত দৰৱৰ কেইটা থৈ বহুমান ক'লে—“এই গলকৰ পৰাহে এনেখন হ'বলৈ পালে। মই কৈছিলো পুৱা যাৰ নেলাগে, মই দুপৰীয়া থৈ আহিম গৈ; কিন্তু তেওঁ ঘৰত কোনেও গম নোপোৱাকৈ বাজুৰ লগত গুছি গ'লগৈ। হওঁতে মই বাজুৰ লগ লোৱাৰ কথা কোৱা নাই। এওঁক দিনে নিশাই বিচাৰি ফুৰি হৈ চাহাবৰ ঠাণ্ডা লাগি, “নিউমুনিয়া” হ'ল। এনেয়ে তেখেত কম ধাতুৰ মানুহ!—অ' চাহাবে সাৰ পাইছে, আহক।”

এইবাৰ বহুমানৰ লগত তিনিও গৈ বৰুৱাৰ ওচৰ পালেগৈ। বৰুৱাই গলকক দেখিও মুখেৰে একো নক'লে। মোমায়েকৰ লগতহে কথা পাতিলে। তেতিয়া বৰুৱাৰ গাত জ্বৰ আছিল; গতিকে বেছি কথা তেওঁ নেপাতিলে। বাজু, গলকৰ লগতে থাকিল। তাৰ নিজকে বৰ দোষী দোষী যেন লাগিল। যেনে তেনে গলকৰ দেউতাকক শুশ্ৰূষা কৰি, সি ক্ষমা খুজিব বুলি মনতে প্ৰতিজ্ঞা কৰিলে।

সেইদিনা ৰাতি গলক, মোমায়েক আৰু বাজুৰ লগতে গুই থাকিল। পিচদিনা বুঢ়ীমাক আৰু ভায়নেট আহি ওলালহি। বুঢ়ীমাকে গলকক দেখি সাৱতি ধৰিলে। গলকক বুঢ়ীমাকে ক'লে, “এনেকৈ দেউতাকক কষ্ট দিব নেপায় নহয়। ঘৰত কৈ নগৈছিল কিয়? মই উপায় নেপাই পূজা দিবলৈ মন্দিৰলৈ গৈছিলো।” ককাকৰ তাতো বিচাৰি নাপালে। ইফালে তই যে গৈ পামত আছ, তাকো কোনেও নাজানে। পিছত বৰ মোমায়েকেহে কলেহি।

গলক আৰু বাজুৱে ‘আগলৈ এইদৰে ক'লৈকো নেযায়’—বুলি মনতে প্ৰতিজ্ঞা কৰিলে। বাজুৰ লগত আটাইৰে চিনাকী হ'ল। এতিয়া গলকৰ দেউতাকৰ বহুত কাম বাজুৱে কৰা হ'ল। গৰমপানীৰ বেগ দিয়া, গৰম

চাহ দিয়া, দৰৱৰ পিল খাবলৈ পানী দিয়া ইত্যাদি বহুতো কামেই ৰাজুৱে কৰা হ'ল। গলকৰ দেউতাকে লাহে লাহে বুজিবলৈ ধৰিলে যে ৰাজু এটা বৰ কামিলা আৰু সবল স্বভাৱৰ ল'ৰা। মোমায়েকেও ইটো সিটো দৰকাৰী কাম কৰিবলৈ অনবৰত ৰাজুকে মাতে। গলকক কাম কৰিবলৈ দিলে, হয় সি বস্তু ভাঙিব, নহয় একেবাৰে নষ্ট কৰি পেলাব। সেই বাবে গলকে অনবৰত মোমায়েকৰ দাবী খাবলগীয়া হ'ল। বৰুৱাই ৰাজুৰ গুণবোৰ দেখিলেও তাক স্বীকাৰ নকৰি, এদিন মোমায়েকক ক'লে, “সি ৰাজুৰ লগলৈ দুশট হ'ল,” অৰ্থাৎ গলক ৰাজুৰ লগত পৰি দুশট হ'ল।

মোমায়েকে কিন্তু ভিনিহিয়েকৰ কথাত কোনো মতেই একমত হ'ব নোৱাৰিলে। তেওঁ ক'লে, “এই ধাৰণা একেবাৰেই ভুল। ৰাজুহে গলকৰ লগত পৰি নষ্ট হ'ব পাবে, কিন্তু ৰাজুৰ লগলৈ গলক ভালহে হ'ব। ৰাজু শান্ত আৰু কৰ্ম্মী ল'ৰা। তাৰোপৰি সি সত্যবাদী।” এইদৰে ৰাজুৰ বহুতো গুণৰ কথা মোমায়েকে ক'লে। সৰু ল'ৰাক পানীৰ পৰা বহোৱাৰ কথাও ক'লে। মোমায়েকৰ যুক্তি তৰ্কক এচ, বৰুৱাই খণ্ডিত কৰিব নোৱাৰিলে। তেওঁ আৰু সত্যক অস্বীকাৰ কৰিব নোৱাৰিলে। তেওঁ ৰাজুক অতি ভাল ল'ৰা বুলি স্বীকাৰ কৰিলে। বৰুৱাৰ ভুল ভাগিল। ৰাজুক বেয়া ব্যৱহাৰ কৰাৰ বাবে তেওঁ নিজেই লাজ পালে। জ্বৰ এৰিলেও তেওঁ এতিয়া বৰ দুৰ্বল হৈ পৰিল। এদিন তেওঁ গলকক মাতি আনি ক'লে, “গলক, তই ৰাজুৰ লগ নেবিবি। ৰাজু এটা বৰ ভাল ল'ৰা। মোৰ ভুল হৈছিল, এতিয়া সেই ভুল ভাগিল। মই বুজিব পাৰিছো দুখীয়া মানুহৰ মাজতো চৰিত্ৰবান ভাল ল'ৰা অসংখ্য আছে; কিন্তু অৰ্থৰ অভাৱত নিজ প্ৰতিভাক বিকশিত কৰিব পৰা নাই। ৰাজু ধনৰ দুখীয়া হ'লেও সি মনৰ দুখীয়া নহয়। সি ভাল, ভদ্ৰ আৰু বিনয়ী; সি প্ৰকৃত ল'ৰা।”

গলকে আচৰিত শুনিলে। দেউতাকৰ এনে পৰিবৰ্তন দেখি মনত বৰ আনন্দ পালে। এতিয়া আৰু বৰুৱাই ৰাজুক এৰি নিদিয়ে, সদায় যেন ৰাজুক তেওঁৰ লগতে ৰাখিব! ৰাজুৱে কিন্তু ককাকৰ লগ এৰিবলৈ মান্তি নহ'ল। গলকে বৰ বেজাৰ পালে। বাৰে বাৰে ৰাজুক থাকিবলৈ অনুৰোধ কৰিলে। কিন্তু ৰাজু থাকিবলৈ মান্তি নহ'ল। ৰাজু যাবলৈ ওলাল। গলকে, ৰাজুক ভৰি লাইব্ৰেৰী দেখুৱালেগৈ। নানান ধৰণৰ গল্প কিতাপ দেখুৱাই, লোভ লগাই কবলৈ ধৰিলে—

“চা ৰাজু, তই সদায় গল্প কিতাপ পঢ়িবিহি” চা কেনে ধুনীয়া কিতাপ দুয়ো এইবাৰ ফুলনি পালেগৈ। ৰাজু আৰু গলকে ঝুলনাত ঝুলিবলৈ ধৰিলে। এনেতে ভায়েকে আহি ক'লেহি, “বাঃ বাঃ, ময়ো ঝুলিম।” এইবাৰ ৰাজুৱে ভায়েকেক ঝুলাই দিলে। তাৰ পিছত কুকুৰ-মেকুৰী হালক মৰম কৰি দুয়ো আইতাকক সেৱা জনালেহি। ৰাজু যাবলৈ ওলোৱাত গলকৰ চকু পানী বৈ গ'ল। আইতাকেও ৰাজুক মূৰত ধৰি আশীৰ্বাদ দিলে।

ৰাজুৱেও যাবলৈ ওলাই মনত বৰ দুঃখ পালে। সি গলকক বুজালে, “মই নহ'লে ককাৰ কষ্ট হ'ব নহয়। মই যাওঁদে, মই আহি থাকিম নহয়।”

এচ, বৰুৱাই আৰামী চকীখনত বহি আছিল। ৰাজুৱে তেখেতৰ পৰাও বিদায় মাগিলে। বৰুৱাই এটি আন্তৰিক হাঁহি মাৰি ক'লে, “মোৱা বাৰু, তোমাৰ দৰে কৰ্তব্য পৰায়ন ল'ৰা মই ক'তো দেখা নাই। সদায় আহি খেলিবাহি, মোৰ মানত গলক আৰু তুমি একে। তোমালোকৰ বন্ধুত্ব অমৰ হওঁক! বহুমান, গাড়ীৰে সৈতে ৰাজুক ঘৰত থৈ আহাগৈ আৰু ৰাজুৰ ককাকক মই মাতিছো বুলি ক'বাগৈ।”

বহুমানে গাড়ী উলিয়াই আনি পদূলিত ৰ'লহি। ৰাজু আৰু মোমায়েক দুয়ো আহি মটৰৰ দুৱাৰ খুলিলেহি। গলকৰ আজি আনন্দৰ সীমা নাই। তাৰ বন্ধু ৰাজুক সকলোৱে বুজিব পাৰিছে;—ইয়াতেই গলকৰ আনন্দ। চিৰদিন দুয়ো বন্ধু হৈ থাকিব। গলকে হাঁহি হাঁহি মটৰত উঠি দুৱাৰ মাৰিলে দুয়ো বন্ধুৱে হাঁহিবলৈ ধৰিলে। ৰাজু আৰু গলকৰ অমৰ বন্ধুত্বক দৰ্শন কৰি যেন, গছ-লতা, পশু-পক্ষীবোৰো ধন্য হ'ল! সিহঁতে অবুজ ভাষাৰে দুই বন্ধুৰ জয়ধ্বনি দিবলৈ ধৰিলে—